

# Ziya Bey Yazma Eser Kütüphanesi'ndeki Fıkıhla İlgili Kitaplar ve Risaleler

**Özet:** Bu çalışmada Ziya Bey Yazma Eser Kütüphanesi'nde yazma olarak bulunan İslam Hukuku ile ilgili eserler bir sistem içerisinde tasnif edilmiştir. Bu kütüphane Sivas'ta bulunmaktadır. Kurucusu Yusuf Ziya Bey, 1869 (1284) yılında Sivas'ta dünyaya gelmiştir. Ziya Bey, Osmanlı ve cumhuriyet dönemlerinde çeşitli memuriyetlerde ve vekilliklerde bulunmuştur. 1943 senesinde vefat etmiştir. Kütüphaneyi 1908 yılında yaptırmıştır. Ziya Bey döneminde kütüphanede bulunan kitap sayısı 3000 civarındadır. Kütüphanede bulunan eserlerden 1040 tanesi el yazma, 8088 tanesi basma eserdir. Yazma eserlerin 721'i Arapça, 52'si Farsça ve 267'si Türkçedir. Kütüphanede Arap dili, tefsir, hadis, fıkıh, kalam, tarih, coğrafya, fizik, kimya, tıp gibi alanları kapsayan kitaplarla, ayrıca bazı süreli yayınlar bulunmaktadır. Kütüphanede yeni eserler bölümünde 10.000'den fazla kitap vardır. Almanca, İngilizce ve Fransızca eserler de mevcuttur. Kütüphane 7 Nisan 1980 yılında kamulaştırılmıştır, 16 Nisan 1985 tarihinde hizmete açılmıştır.

**Anahtar kelimeler:** Kütüphane, Ziyabey Kütüphanesi, Yazma eser, fıkıh.

## The Works on Fiqh in The Ziya Bey Manuscript Library

**Abstract:** The Ziya Bey Manuscript Library is located in Sivas. Ziya Bey, the founder of the library, was born in 1284/1869 in Sivas. Ziya Bey served as a civil servant during the Ottoman period. Yusuf Ziya Bey built the Ziya Bey Manuscript Library in 1908. The library housed approximately 3,000 books during the time of Ziya Bey. There are now a total of 1,040 manuscripts and 8,088 printed works. There are 721 manuscripts in Arabic, 52 in Persian, and 267 in Turkish, whose topics include the fundamentals of the Islamic sciences, the Arabic language, tafsir, hadith, kalam, and books on the humanities such as history, geography, physics, chemistry, and medicine. There are also some periodicals including those that are up-to-date. There are more than 10,000 books in the new books section. There are also books in German, English, and French.

**Keywords:** Ziyabey Library, manuscript, catalog, fiqh.

## Giriş

Bu çalışmada Ziya Bey Yazma Eser Kütüphanesi'yle ilgili genel bilgiler derlenmiştir. Arkasından kütüphanede yazma olarak bulunan İslam hukuku ile ilgili eserler usûl, fîrû, ilmihâl, aile hukuku, fetvâ, kazâ, vakıf, küllî kâideler, hudûd, hilâf ve diğer mezhepler şeklindeki alt başlıklara göre tasnif edilmiştir. Bu eserler, çeşitli mukayeselere imkân verebilmek adına tablolar hâlinde gösterilmiş ve yazma eserler bu tablolar dahilinde liste şeklinde düzenlenmiştir. Çalışma konusu, Ziya Bey Yazma Eser Kütüphanesi'nde bulunan yazma eserlerin tanıtılması bakımından önemlidir. Kütüphanede kayıtlı olan kitaplar, türlere göre listelenirken, sıralamanın kronolojik olarak tertip edilmesine gayret edilmiştir.

## 1. Ziya Bey Yazma Eser Kütüphanesi

Sivas'ta bulunan Ziya Bey Yazma Eser Kütüphanesi'nin kurucusu Yusuf Ziya Bey, 1327-1328 yıllarında Abdulvehhâb Rahâtî önderliğinde Konya'dan Sivas'a geleerek yerleşen Mütevellioğulları ailesine mensuptur.<sup>1</sup> Aile, Dârû'r-râha vakfını kurarak mütevellî heyetinde yer aldığı için Mütevellioğulları olarak anılmaktadır.<sup>2</sup>

Yusuf Ziya Bey, 1869 (1284) yılında Sivas'ta dünyaya gelmiştir. Ziya Bey, Sivas'ta mektupçuluk ve kaymakamlık vekâleti, Millî Eğitim ve Evkâf Müdürlüğü, Sivas Mekteb-i Sanayi öğretmenliği ve müdürlüğü, Vilayet İâşe Müdürlüğü, Koyulhisar ve Divriği'de memurluk ve Sivas Vilayet Gazetesi'nde muhabirlik yapmıştır.<sup>3</sup> 23 Nisan 1920 yılında milletvekili seçilen Ziya Bey, Sivas delegesi olarak Erzurum Kongresi'ne iştirak etmiş,<sup>4</sup> TBMM'de yedi dönem boyunca milletvekilliği vazifesi üstlenmiştir.<sup>5</sup> 19 Temmuz 1943 tarihinde vefat eden<sup>6</sup> Ziya Bey'in kabri Ankara'da bulunmaktadır.<sup>7</sup>

1 “Bir Kültür Işığı Ziya Bey İhtisas Kütüphanesi” -broşür- (Sivas: Sivas Valiliği, 2006).

2 S. Sadi Kucur, “Rahatoğulları”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara, TDV Yayınları, 2007), 34: 411.

3 Hikmet Denizli, *Sivas Tarihi ve Anıtları*, (Sivas: Özbelsan Anonim Şirketi, 1998), 176-177.

4 A. Necip Günaydın, *Erzurum Kongresine Katılan Sivas Vilayeti Delegeleri*, (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, 2002), 37.

5 Bayram Ali Çetinkaya, “Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi İdeal Aydın ve Bürokratu Yusuf Ziya (Başara) Bey ve Ziyabey Yazma Eserler Kütüphanesi”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/1 (2008): 63-90.

6 Fatih Rukancı, “Sivas Ziya Bey Yazma Eserler Kütüphanesi”, *Türk Kütüphaneciliği* 19/2 (2005): 278.

7 “Bir Kültür Işığı...”

Yusuf Ziya Bey, Ziya Bey Yazma Eser Kütüphanesi'ni 1908 yılında iki katlı olarak inşa ettirmiştir. Osmanlı mimarîsinin özelliklerini taşıyan bina, kesme taşlarla yapılmıştır.<sup>8</sup> Bu mekân, İttihat ve Terakki Cemiyeti Sivas Şubesi mensuplarının buluşma ve toplantılarına da bir dönem ev sahipliği yapmıştır.<sup>9</sup>

Ziya Bey döneminde kütüphanede bulunan kitap sayısı 3000 civarındadır. 13 Mart 1978 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü'nce kütüphanenin bulunduğu bina, tarihî eser kabul edilmiştir. 7 Nisan 1980 tarihinde kamulaştırılan kütüphane, 16 Nisan 1985'te hizmete açılmıştır.<sup>10</sup>

Kütüphanede 1040 tane el yazması ve 8088 adet de basma eser bulunmaktadır. Yazma eserlerin 721'i Arapça, 52'si Farsça ve 267'si de Türkçedir. Kütüphanede Arap dili, tefsir, hadis, fıkıh, kelim; tarih, coğrafya, fizik, astroloji, iktisat, kimya, tıp gibi alanları kapsayan kitapların yanı sıra süreli yayınlar da bulunmaktadır. Kütüphanede yeni eserler bölümünde 10.000'den fazla kitap vardır. Bununla birlikte Almanca, İngilizce ve Fransızca eserler de mevcuttur.

Kütüphane ile alakalı, vakfiye olarak ifade edilebilecek şu belge tespit edilmiştir:

"...Yusuf Ziya Başara, bana müracaatla, re'sen bir senet tanzimini istedi... Dedi ki: Benim efrâd-ı ailemi idare edecek sâir nukûd ve emvâlîm (para ve malım) mevcut olduğundan, bu kere bir emr-i hayra mahsus olmak üzere, Sivas'ın Sarıseyh mahallesinde, Nalbantlarbaşı nâm çarşı mevkiinde, (hudutları yazılı olan)... 324-325 senelerinde bizzat tarafımdan müceddeden yaptırdığım ve bugüne kadar bilâ-nizâ ve müdahale, tasarruf ve temellük ettiğim, altı bâb (bölüm, oda) kârgir mağazalar ile bunların nısfının arkasında ve garp tarafındaki ambar üzerine ol vakit yaptırdığım iki büyük salon ve üç odayı ve bir aralık sofayı müçtemi kütüphaneyi, içinde mevcut mütenevvi kitaplarıyla birlikte, Medenî Kanun'un 73- 74, 76-80 ve 81. maddeleri ahkâmına tevfi-kan ve aşağıda yazılı şerâit dairesinde, arzu ve müracaat eden ehil ve erbâb-ı mesâlihe mezkûr kitapları, kütüphâne içinde okumak, tetkik ve mütalaa etmek ve münderecatından istifade etmek, velhâsıl umumî kütüphane şeklinde kullanmak üzere vakfettim ve bu husus için tahsis ve tesis ettim. Şöyle ki;

8 Binanın yapı özellikleri için bkz. Mustafa Bulut, "Sivas'taki Geç Dönem Osmanlı Kamu Yapıları", *Osmanlılar Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri* (Sivas, 2007), 41-44; Zeynep Şimşek, *Ziya Bey Yazma Eser Kütüphanesinde Bulunan Arap Dili ve Edebiyatı Alanındaki Yazma Eserlerin Tespiti ve Tavsihi* (Yüksek Lisans Tezi, Gümüşhane Üniversitesi, 2015).

9 Çetinkaya, "Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi...", 63.

10 <http://www.ziyabey.yek.gov.tr/> Erişim tarihi: 10.09.2014.

ben hayatta oldukça, işbu tesis umûrunu kendim idare edeceğim. Vefatımda evlâd-ı zükûrumun ekberi mütevellî olacaktır ve evlâd-ı evlâd-ı evlâd-ı ekserimin yine zükûru mütevellî olacaktır. Ve evlâd-ı zükûrumun inkırâzında evlâd-ı evlâd-ı inâsımın sinnen büyüğü, kezâlik umûr-ı vakfî rü'yet ve tesviye edecektir. Emr-i idaremin şekli şöyle olacaktır: Alt kattaki mezkûr mağazalar, her sene usûl-i dairesinde icâre verilecek ve icâr bedellerinden beşte biri, vakfî idare eden mütevellîye tefrik ile verildikten sonra, geride kalan beşte dördü aşağıda yazılı derece ve tertip üzerine sarf olunacaktır:

1. Binanın tamir masrafları,
2. Teshin ve tenvir ve tanzifat masrafları,
3. Hükümete ait vergiler,
4. Hâfız-ı kütüp ile hademenin ücretleri,
5. Kitapların lüzum görülenlerinin ciltletme masrafları,
6. Ve bu masraflardan artan kısmı ile her sene neşir olunan eski ve yeni kitaplar satın alınarak, kütüphanenin manevi kıymetinin yükseltilmesidir. Yukarıdan buraya kadar takrir ettiğim şerâit dairesinde tesis ettiğim işbu kütüphanenin teftiş hakkını, umumun menfaatine mahsus olmak gayesine göre, Sivas Belediyesi'ni, teftiş makamı olarak tayin ettim. Bu şerâit ve tesisin kifâfında hiçbir taraftan müdahale edilemeyeceği ve tebdil ve tağyir edilemeyeceği dahi ayrıca arzumdur. Sözü bitirdi. 1942 Ağustos ayının 18'inci Salı günü.<sup>11</sup>

Vakfiyede yer verilen ifadelere göre 6 mağaza yeri, 2 büyük salon ve 3 odadan müteşekkil olan bu mekân, halk kütüphanesi olarak vakfedilmiştir. İlgili kayıt doğrultusunda kütüphane vakfının yönetimiyle Ziya Bey'in hayatta olan en büyük oğlu ilgilenecek, sonrasında ise oğuldan oğula bu silsile böylece devam ettirilecektir. Kütüphanenin alt katında bulunan ve kütüphaneye ait altı mağaza kiraya verilecek, bu gelirlerin 1/5'i vakfın yöneticisi olan mütevellîye, kalan 4/5'ü ise giderlere harcanacaktır. Kütüphanenin güncelliğini koruma niyetiyle vakfiyede yeni kitapların alımı konusuna da yer verilmiş olması dikkat çekicidir.

Bu çalışmada, kütüphane personeli tarafından hazırlanmış yazma eserleri ihtiva eden katalogdan İslam hukuku ile alakalı eserler tespit edilmiştir. Bu eserler fıkıh edebiyatının bazı ana başlıkları dikkate alınarak tasnif edilmiştir. Buna rağmen tasnifte bazı eserler bir başlığa yansıtılamamıştır. Öte yandan müellif

11 N. Yücel Mutlu, *Dâru'r-Râba'dan Abdiâğa Konağı'na (Râbatoğulları/Mütevellizâdeler 1321-2001)* (Sivas: Özbelsan Anonim Şirketi, 2003), 103-104.

veya muhtevasına ulaşamadığı için hakkında ayrıntılı bilgi verilemeyen eserler de söz konusudur. Çalışmada yazmalarla ilgili fizikî özellikler, müelliflerine aidiyetleri, isimleri, muhtevaları vb. bilgilerin katalog bilgileri ile karşılaştırılmasına gidilmemiştir; zira bu hususlar daha özel çalışmaları gerektirmektedir. Birden çok nüshası bulunan eserlerin birer nüshası listeye dahil edilmiştir. Tarafımızca tespiti yapılamamış olan bilgiler, soru işaretiyle ifade edilmiştir.

## 2. Kütüphanede Bulunan Fıkıh ile İlgili Kitaplar

Bu eserlere göre yazının başlıkları, fıkıh edebiyatı türü olarak usûl, fûrû, ilmihâl, aile hukuku, fetvâ, kazâ, vakıf, küllî kâideler, hudûd, hilâf ve diğer mezhepler alt başlıkları şeklinde belirlenmiştir. Eserlerin kütüphanede bulunan metni, şerhi ve hâşiyesi tespit edilmeye çalışılmış olup, tasnifte kullanılan kavramlarla ilgili de kısa ön bilgiler verilmiştir.

### 2.1. Usûl-i Fıkıh Eserleri

Usûl kelimesi, sözlükte, her şeyin aşığı seviyesi anlamına gelen “asıl” kelimesinin çoğuludur.<sup>12</sup> Bir fikhî istilâh olarak ise -fıkıh usûlü yahut usûl-i fıkıh terkibi hâlinde-; “Müçtehidin şer‘î-amelî hükümleri tafsilî delillerinden çıkarabilmesine yarayan kurallar bütünü”<sup>13</sup> olarak tarif edilir.

Fıkıh mezhepleri, yaklaşımlarına göre çeşitli usûl eserleri ortaya koymuştur. İlk usûl kitabı Muhammed b. İdris eş-Şâfi‘nin *er-Risâle*'sidir.<sup>14</sup> Bu literatür amaç, muhteva ve yöntem açısından Hanefîlerin kullandığı fukahâ metodu, diğer mezheplerin kullandığı mütekellimîn metodu ve hicrî VII. yüzyılın sonlarından itibaren başvurulan karma metot ile yazılan eserler görünümüyle karşımıza çıkar.<sup>15</sup> Bu eserler metin, şerh ve hâşiyeye şeklinde tertip edilebilir.

12 Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Bulak, 1882), “asıl” md., 3: 16; Muhammed b. Muhammed Murtaza ez-Zebîdî, *Tâcü'l-arûs* (Kuveyt, 1965), “asıl” md.

13 Zekiyüddin Şa‘bân, *İslam Hukuk İlminin Esasları*, trc. İbrahim Kâfi Dönmez (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1990), 24.

14 Abdülkerim Zeydân, *Fıkıh Usûlü*, trc. Ruhi Özcan (İstanbul, 1993), 32; A. Cüneyd Köksal-İbrahim Kâfi Dönmez, “Usûl-i Fıkıh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2012), 42: 202.

15 Hacı Yunus Apaydın, *İslam Hukuk Usulü*, (Kayseri, 2016), 19-23; ayrıca bkz. Mürteza Bedir, *Fıkıh Mezhep ve Sünnet*, (İstanbul, 2004), 1. bölüm.

### 2.1.1. Muhtasar Usûl Metinleri

Hasr kökünden türetilmiş bir sıfat olan muhtasar; kısaltılmış, özetlenmiş eser anlamına gelir.<sup>16</sup> Bu eserler, hacimli kitapların kullanımını sırasında ortaya çıkan zorlukları giderici özet metinler olarak yazılmıştır.<sup>17</sup> Muhtasar eserler, bir mezhebe mensubiyetin getirdiği hak ve sorumlulukların bilinebilir ve uygulanabilir olması noktasında önemlidir. Konuyu veciz bir üslûp ve temel kavramlar ile ifade ederler. Müteahhirîn dönemde uygulamaya esas olmaları açısından siyasî irade ile desteklenmiş, mer'î hukuk kaynağı olarak kabul edilmişlerdir.<sup>18</sup> Kütüphanede bulunan muhtasar sayılabilecek bazı eserlerse şunlardır:

Kitap İsmi	Müellif Adı	Yazıldığı Dil	İstinsah Yılı	Varak Sayısı	Demirbaş No
<i>Miftâbu'l-usûl</i>	Muhammed b. Muhammed el-Ahsîkesî (ö. 644/1416)	Arapça	(?)	110	3993
<i>Menârü'l-envâr</i>	Abdullah b. Ahmed en-Nesefî (ö. 710/1310)	Arapça	(?)	20	32174
<i>et-Telwîb fi keşfi hakâiki't-Tavdîb</i>	Mes'ûd b. Ömer et-Teftâzânî (ö. 792/1390)	Arapça	(?)	168	3996
<i>Kitabü'l-İrşâd fi 'ilmi'l-fikh</i>	(?)	Arapça	1085/1674		17
<i>Kitabü Ref'i'l-iştibâh 'an abkâmi'l-ikrâb</i>	Halîl b. Şükrî b. Muhammed el-Allak (?)	Arapça	859/1455	25	3773/2
<i>Kitabü fi usûli'l-fikh</i>	Şuhûdî (?)	Arapça	782/1380	43	3751

16 İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "hsr" md., 5: 322-325.

17 İsmail Durmuş, "Muhtasar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2006), 31: 57-58.

18 Durmuş, "Muhtasar", 31: 61-62.

### 2.1.2. Usûl Şerhleri

Şerh kelimesi, sözlükte, bir uzuvdan et kesmek; mecazî olarak ise keşif ve açıklama, beyân etme anlamlarına gelir.<sup>19</sup> Fıkıh ilmi bağlamında şerh, bir fıkıh metnini başka bir fikhî eserin teşkil ettiği zeminde yeniden yazma faaliyeti olarak tavsif edilebilir. Bu yazım ilişkilerinde ilk olarak ortaya konan eser, “metin” olarak nitelendirilmiştir. Şerh ise esas metnin muhteva ve ifade akışını kesintisiz biçimde takip eder.

İslam dünyasında III. (IX.) yüzyılın sonlarında ortaya çıkan şerh metinlerinin başlıca işlevleri ise hükümleri delillendirme, yeniden ifade, metin tenkidi, terim ve ifadeleri açıklama şeklinde karşımıza çıkar.<sup>20</sup>

Ziya Bey Yazma Eser Kütüphanesi'nde bulunan bazı fıkıh şerhleriye şunlardır:

Kitap İsmi	Müellif Adı	Yazıldığı Dil	İstinsah Yılı	Varak Sayısı	Demirbaş No
<i>Keşfü'l-esrâr fi şerbi'l-Menâr</i>	Abdullah b. Ahmed en-Nesefî (ö. 710/1310)	Arapça	746/1345	253	50
<i>Şerbu Minhâci'l-vusûl ilâ 'ilmi'l-usûl</i>	Ubeydullah b. Muhammed el-Fergânî (ö. 743/1342)	Arapça	824/1421	125	4006
<i>et-Tavdîh fi halli ğavâmizi't-Tenkîb</i>	Ubeydullah b. Mes'ûd Sadrüşşeria (ö. 747/1346)	Arapça	994/1586	256	
<i>Keşfü'l-esrâr</i>	Abdulaziz Buhârî (ö. 786/1384)	Arapça	(?)	205	3992
<i>Şerbu'l-Menâr fi usûli'l-fikh</i>	Abdülatif b. Abdülaziz İbn Melek (ö. 797/ 1394)	Arapça	1242/1826		109
<i>Şerbu Usûli'l-fikh</i>	(?)	Arapça	(?)	185	54
<i>Şerbu Mirkâti'l-vusûl fi 'ilmi'l-usûl</i>	Muhammed b. Ferâmuz Molla Hüsrev (ö. 885/1480)	Arapça	1211/1796	253	193
<i>Mir'âti'l-usûl fi şerbi Mirkâti'l-vusûl</i>	Muhammed b. Ferâmuz Molla Hüsrev (ö. 885/1480)	Arapça	1015/1606	223	8891
<i>Şerbü'l-Menâr fi'l-usûl (?)</i>	Abdurrahman b. Ebî bekr b. el-Aynî (ö. 893/1488)	Arapça	1027/1618	98	3778

19 İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 3: 328.

20 Eyyüp Said Kaya, “Şerh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara, TDV Yayınları, 2010), 48: 563.

### 2.1.3. Usûl Hâşiyeleri

Sözlükte boşluğu doldurmak, araya girmek anlamına gelen haşâ filinden türetilmiş bir isim olarak bir şeyin kenarı, çevresi, yanı, gölgesi gibi anlamlara gelir.<sup>21</sup> Bir kavram olarak, sayfa kenarına yazılan açıklayıcı kısa yazı, bir eseri açıklamak için yazılan kitap, bir yazmada yazarın verdiği bilgiyi açıklamak ya da ayrıntılı bir bilgi vermek amacıyla başka bir yazarca oluşturulan yazma<sup>22</sup> şeklinde açıklanmıştır. Bazen de bir metnin şerhi üzerine, bazı kelimeleri, terkipleri, özel isimleri, âyet ve hadisleri vb. açıklamak için yazılan metinlerdir.<sup>23</sup>

Ziya Bey Yazma Eser Kütüphanesi'nde bulunan bazı fıkıh hâşiyeleri ise şunlardır:

Kitap İsmi	Müellif Adı	Yazıldığı Dil	İstinsah Yılı	Varak Sayısı	Demirbaş No
<i>Hâşiyetü't-Telvîh fî keşfi bakâiki't-Tavdîh</i>	Hasan b. Muhammed Şâh el-Fenârî (ö. 886/1481)	Arapça	1098/1687	340	
<i>Hâşiyetü't-Telvîh fî keşfi bakâiki't-Tavdîh</i>	Seydî Ahmed b. Abdurrahman Kırımı (ö. 893/1488)	Arapça	866/1462	250	4009
<i>Zübdetü'l-esrâr fî şerhi Muhtasari'l-Menâr</i>	Ahmed b. Muhammed ez-Zilî (öl. 967/1559)	Arapça	974/1566	86	3902/1

Kütüphanede fıkıh usûlüne dair tespit edilen 15 eser içerisinde ilk dönem Hanefî fıkıh usûlü eserlerinden *Menârü'l-envâr* ve *Miftâhu'l-usûl* de yer almaktadır. Neseî'nin *el-Menâr* isimli bu eseriyle birlikte Sadrüşşerî'nin *et-Tenkîb*'i ve Teftâzânî'nin *et-Telvîh fî keşfi bakâiki't-Tavdîh* adlı eserleri üzerine şerh ve hâşiyeye türünde pek çok metin yazılmış ve bu eserler üzerinden kapsamlı bir ikincil literatür vücuda gelmiştir. Bunlar arasında *et-Telvîh fî keşfi bakâiki't-Tavdîh* üzerine yazılan bazı şerh ve hâşiyelere kütüphanede rastlanıyor oluşu, son derece tabiidir. Nitekim Osmanlı medreselerinde okutulan ders kitapları arasında bu eser de yer almıştır. Yine medreselerde okutulan bir başka eser olan Molla Hüsrev'in *Mir'âtü'l-usûl fî şerhi Mirkâti'l-vusûlü*'nün nüshası da Ziya Bey Kütüphanesi'nde yer almaktadır.

21 İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, "hâşiy" md., 18: 196; Zebidî, *Tâcü'l-'arûs*, "asıl" md., 37: 430-439.

22 <http://www.tdk.gov.tr>. "hâşiy" md. Erişim tarihi: 3.06.2017, 20.04; karş. Komisyon, *Türkçe Sözlük* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011), 1057.

23 Tefvik Rüştü Topuzoğlu, "Hâşiy", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1997), 16: 419-422.



Yukarıda adı geçen, Neseî'nin (ö. 710/1310) *Menâru'l-envâr*'ı, Hanefî usûl âlimlerinden Pezdevî'nin *Kenzu'l-vusûl* adlı kitabından ihtisar edilmiş olup, bu eser de aynı şekilde Osmanlı medreselerinde okutulan kitaplardan biridir. Eserler arasında yer alan *Tenkîbu'l-Usûl*, Sadrüşşerîa'nın (ö. 747/1346) yazdığı fıkıh usûlü eseri iken<sup>24</sup> *et-Tavdîh fi halli ğavâmizi't-Tenkîh* yine aynı müellifin kendi eserine yazdığı şerhtir.<sup>25</sup> *el-Telvîh fi keşfi hakâiki't-Tenkîh* ise Teftazânî'nin (ö. 792/1389) Sadrüşşerîa'nın *Tavdîh*'i üzerine yazdığı şerhtir. *Şerhu'l-Menâr fi usûli'l-fikh*, İbn Melek Abdullatif b. Abdulaziz'e (ö. 797/1395) ait olup *Menârü'l-envâr*'ın yaygın şerhlerinden biridir.<sup>26</sup> *Mirkâtü'l-vusûl ilâ 'ilmi'l-usûl* ve *Mir'âtü'l-usûl şerhu Mirkâtü'l-vusûl*, Molla Hüsrev'in (ö. 885/1480) usûl eserleridir. Müellif, *Mirkâtü'l-vusûl ilâ 'ilmi'l-usûl*'ü yazmış, sonra bu eserini şerh etmiştir.<sup>27</sup>

Bunların haricinde kütüphanede müellifleri hakkında bilgi edinemediğimiz bazı fıkıh usûlü eserleri de bulunmaktadır.

## 2.2. Fürû-i Fıkıh Eserleri

Dallar, kısımlar, ikinci derecede önemli şeyler anlamına gelen fûrû'un tekili olan fer'; "kendisinden başka birşeye binâ edilen herhangi bir şey" olarak tarif edilir.<sup>28</sup> Daha ziyade fıkıh ilmi bağlamında kullanılan bir ıstılahtır. Bilindiği gibi fıkıh ilmi, usûl-i fıkıh ve fûrû-i fıkıh olmak üzere ikiye ayrılır; fıkıhın fûrû kısmı, nasslardan hükme varma yöntemine karşılık gelen usûl kısmı üzerine bina edilen, amelî ve pratik meselelere tekabül eder. Fûrû'a dair fıkıh kitaplarında temizlik, namaz, oruç, hac ve zekât, bununla beraber muamelât, yani alışveriş akitleri, kefâlet, havâle, muhâkeme usûlleri, şahitlik, miras hukuku gibi meseleler ile beraber evlenme, boşanma ve aile hukuku meselelerine tekabül eden münâkehât konuları ile ceza hukukuna karşılık gelen ukûbât bölümü de yer alır.

24 Şükrü Özen, "Tenkîhu'l-usûl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2011), 40: 455-456.

25 M. Rahmi Telkenaroğlu, "Osmanlı'dan Günümüze Anadolu Medreselerinde Fıkıh Tedrisatı ve Sorunları", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 20 (2012): 164.

26 Ferhat Koca, "Menârü'l-envâr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2012), 39: 118.

27 Ferhat Koca, "Mir'âtü'l-usûl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2005), 30: 148.

28 Seyyid Şerif el-Cürçânî, *et-Ta'rîfât* (İstanbul: 1283), 111.

## 2.2.1. Muhtasar Fırû-i Fıkıh Metinleri

Kitap İsmi	Müellif Adı	Yazıldığı Dil	İstinsah Yılı	Varak Sayısı	Demirbaş No
<i>Muhtasar</i>	Muhammed b. Ebî Bekr el-Cessâs (ö. 370/981)	Arapça	1136/1724	336	3832/1
<i>Hızânetü'l-fıkıh</i>	Nasr b. Muhammed es-Semerkindî (ö. 393/1003)	Arapça	(?)	389	3760
<i>Muhtasar</i>	Ahmed b. Muhammed el-Kudûri (ö. 428/1037)	Türkçe	(?)	185+5	68
<i>Muhtasar</i>	Ahmed b. Muhammed el-Kudûri (ö. 428/1037)	Arapça	940/1534	207	8868
<i>Mesâilü'd-dâ'irât</i>	Abdulkahir b. Tâhir el-Bağdadî (ö. 429/1037)	Arapça	795/1393	28	3800/1
<i>Nâfi</i>	Muhammed b. Yûsuf es-Semerkindî (ö. 556/1160)	Arapça	(?)	195	4003
<i>el-Mukaddimetü'l-Gaznevîyye fi'l-fırû'i'l-Hanefîyye</i>	Ahmed b. Mahmûd el-Gaznevî (ö. 593/1197)	Arapça	870/1466	53	3777/2
<i>el-Muhtâr li'l-fetâvâ</i>	Abdullah b. Mahmûd el-Mevsilî (ö. 683/1284)	Arapça	990/1582	148	1430/9
<i>Mülteka'l-ebhur</i>	İbrahim b. Muhammed el-Halebî (ö. 956/1549)	Arapça	1054/1644	1+147	18
<i>Mecmâu'l-babreyn ve Mülteka'n-nebreyn</i>	Ahmed b. Ali İbnü's-Sâ'âtî (ö. 692/1295)	Arapça		217	799/1388
<i>Kenzü'd-dekâik</i>	Abdullah b. Ahmed en-Nesefî (ö. 710/1310)	Arapça		152	874/1472
<i>Kifâyetü'l-müntehâ fi bidâyeti'l-mübtedî</i>	Ali b. Ebî Bekr el-Merğînânî (ö. 593/1196)	Arapça		256	650/1446
<i>İngâzü'l-bâlikîn</i>	Muhammed b. Pîr Ali el-Birgîvî (ö. 981/1573)	Arapça	1092/1681	19	3917/4
<i>Âdâbu'l-maraz ve'l-mevt</i>	Muhammed b. Muhammed Hâdimî (ö. 1176/ 1762)	Arapça	1175/1761	5	79/12
<i>Tenvîrî'l-ebâr ve câmi'u'l-bibâr</i>	Muhammed b. Abdullah et-Timurtâşî (ö. 1004/1596)	Arapça	(?)	174	8989
<i>Kitabü'l-Beyân li'l-abkâmî's-şer'îyye</i>	Mahmûd b. Hamîd	Arapça	927/1521	72	77/1
<i>en-Nâfi'a fi Muhtârî's-şer'a</i>	Câfer b. Hasan b. Yahya b. Saida (?)	Arapça	927/1521	72	77/1
<i>Kitâbu'l-Gaznevî</i>	Nasrüddin b. İbrahim el-Gaznevî	Arapça	1101/1690	90	99/1
<i>Mecmû'âtü'r-resâil</i>	Abdullah b. Abdurrahman es-Sivâsî	Arapça	1140/1727	2	187
<i>Mesâ'il-i fıkhiyye</i>	(?)	Arapça	(?)	187	9082
<i>Fıkıh Kitabı</i>	(?)	Arapça	(?)	345	9113
<i>Fıkıh Kitabı</i>	(?)	Arapça	(?)	295	1430/2

## 2.2.2. Fürû-i Fıkıh Şerhleri

Kitap İsmi	Müellif Adı	Yazıldığı Dil	İstinsah Yılı	Varak Sayısı	Demirbaş No
<i>Şerhu Muhtasari'l-Kudûri</i>	Ali b. Ahmed er-Râzî (ö. 598/1201)	Arapça	(?)	167	9
<i>el-İhtiyâr</i>	Abdullah b. Mahmud el-Mevsilî (ö. 683/1284)	Arapça	(?)	173	3976
<i>en-Nihâye fî şerhi'l-Hidâye</i>	Hüseyin b. Ali Es-Sığnâkî (ö. 710/ 1310)	Arapça	790/1388	306	4011
<i>Tebyînü'l-bakâik şerhu Kenzi'd-dekâik</i>	Ali b. Mihcen ez-Zeylâî (ö. 743/1343)	Arapça	888/1483	232	4024
<i>Şerhu'l-Vikâyeti'r-rivâye fî mesâilil-Hidâye</i>	Ubeydullah b. Mes'ûd Sadrüşşeria (ö. 747/1346)	Arapça	820/1417	155	4015
<i>el-Înâye fî şerhi'l-Hidâye</i>	Muhammed b. Mahmûd el-Bâbertî (ö. 786/1384)	Arapça	1031/1622	340	1422/9
<i>et-Tercih ve't-tashî 'alâ Muhtasari'l-Kudûri</i>	Kâsım b. Kutluboga (ö. 879/1474)	Arapça	860/1456	198	1549/5
<i>Şerhu Fethi'l-kadîr</i>	Muhammed b. Abdülvâhid İbnü'l-Hümâm (ö. 861/1457)	Arapça	1237/1822	426	8963
<i>Dürrerü'l-hükkâm fî şerhi Gureri'l-abkâm</i>	Molla Hüsvrev Muhammed b. Ferâmuz (ö. 885/1480)	Arapça	(?)	240	1434/2
<i>el-Îsâr fî şerhi'l-Mubtâr</i>	Muhammed b. İlyas Çivizâde (ö. 954/1547)	Arapça	956/1549	287	3850
<i>Şerhü'n-Nukâye muhtasaru'l-Vikâye</i>	Muhammed b. Hüsâmeddin el-Kühistânî (ö. 962/1554)	Arapça	1085/1674	440	196
<i>Tekmiletü Fethi'l-kadîr 'ale'l-Hidâye</i>	Kadzâde Ahmed b. Kürd (ö. 988/ 1580)	Arapça	(?)	250	3880
<i>el-Ferâid şerhu Mülteka'l-ebhur</i>	İsmail b. Sinâneddin es-Sivâsî (ö. 1048/1638)	Arapça	977/1569	321	29
<i>Netâyicü'n-nazar bâşiyetü't-Dürer</i>	Nuh b. Mustafa el-Konevî (ö. 1070/ 1660)	Arapça	1154/1141	242	6
<i>Risâle-i Üstüvânî</i>	Muhammed b. Ahmed el-Üstüvânî (ö. 1072/ 1661)	Türkçe	(?)	97	9056
<i>Mecmâ'ü'l-enbur şerhu Mülteka'l-ebhur</i>	Abdurrahman b. Muhammed Seyhzâde (ö. 1078/ 1667)	Arapça	1205/1790	479	8962
<i>Şerhu Mülteka'l-ebhur</i>	Mevlânâ Mehmed b. Velî el-İzmirî (ö. 1165/1751)	Arapça	(?)	52	348
<i>ed-Dürrü'l-mubtâr fî şerhi Tenviri'l-ebşâr</i>	Muhammed b. Ali el-Haskefî (ö. 1088/1677)	Arapça	1238/1822	304	8969
<i>el-Îzâh</i>	Yahya el-Koçhisârî	Arapça	851/1447	243	35
<i>Muhtasaru'l-fıkıh</i>	(?)	Arapça	(?)	16	156/2
<i>Ummânü'l-Hüdâ şerhu Kenzi'd-dekâik</i>	(?)	Arapça	872/1468	197	4032

## 2.2.3. Fürû-i Fıkıh Hâşiyeleri

Kitap İsmi	Müellif Adı	Yazıldığı Dil	İstinsah Yılı	Varak Sayısı	Demirbaş No
<i>Hâşiye fi havâşî'd-Dürer ve'l-Ğurer</i>	Molla Hüsrev (ö. 885/1480)	Arapça	989/1681	79	3905
<i>Zebîratü'l-ukbâ fi şerhi'l-Vikâye</i>	Yüsuf b. Cüneyd Ahî Çelebi (ö. 905/1499)	Arapça	975/1567	317	3967
<i>Hâşiye ale'l-İnâye şerhü'l-Hidâye</i>	Sadullah b. İsa Sa'dî Çelebi (ö. 945/1538)	Arapça	1005/1596	313	3970
<i>Hâşiye 'alâ dîbâceti'd-Dürer</i>	Hamevî Ahmed b. Muhammed (ö. 1098/1687)	Arapça	1217/1804	86	8920/2
<i>Hâşiye 'alâ kitâbi'l-buyû' mine'l-Hidâye</i>	(?)	Arapça	(?)	7	3903/3

Kütüphanede fürû fıkıh konularını içine alan 22 metin, 20 şerh ve 6 hâşiye yazma eser tespit edilmiştir. Bunlar arasında Hanefî mezhebinin temel metinlerinden Mahmûd b. Ahmed Burhânuşşerî'nin (ö. 673/1274) *Vikâyetü'r-rivâye fi Mesâili'l-Hidâye'si*, İbnüs-Sâ'âtî'nin (ö. 694/1295) *Mecmâ'u'l-Bahreyn ve Mülteka'n-Nebreyn'i*, Abdullah b. Mahmud el-Mevsilî'nin (ö. 683/1284) *el-Muhtâr li'l-fetâvâ'sı*, Nesefî'nin (ö. 710/1310) *Kenzü'd-Dekâik'i*, Merğînânî'nin (ö. 593/1197) *el-Hidâye'si*, Kudûrî'nin *Muhtasar'ı* ile Sadruşşerî'nin (ö. 747/1346) *Nukâye'si* yer almaktadır.

Osmanlı medreselerinde fıkıh alanında okutulan eserlerden *Muhtasar*, Kudûrî'nin (ö. 428/1036) Hanefî fıkına dair yazdığı kitaptır. *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedî*, Hanefî fıkının muteber metinlerin olup Merğînânî'nin (ö. 593/1196) kaleme aldığı *Bidâyetü'l-mübtedî* isimli eserin şerhidir.<sup>29</sup> Kezâ Mevsilî'nin (ö. 683/1284) yazdığı *Muhtâr*, Hanefî mezhebi temel metinlerindedir.<sup>30</sup> *el-İhtiyâr li-ta'li'l-Muhtâr*, *Muhtâr*'ın bizzat müellifi olan Mev-

29 Cengiz Kallek, "el-Hidâye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1998), 17: 471-472.

30 Davut Yaylalı, "Mevsilî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 39: 487.

sılı tarafından kaleme alınmış olan şerhidir. Bu eserde hükümlerin illetleri ve delillerine yer verilmiştir; bununla beraber diğer mezheplerin görüşlerine de yer verilmiş ve ihtilafı konularda esas alınan içtihadlara işaret edilmiştir.<sup>31</sup> *Vikâyetü'r-rivâye fî mesâilî'l-Hidâye*, Tâcüşşerîa'nın (ö. 709/1309), *Hidâye*'den seçerek telif ettiği eserdir. *Kenzü'd-dekâik* ise Abdullah b. Ahmed en-Nesefî (ö. 710/1310) tarafından kaleme alınmıştır. *Şerhu'l-Vikâyeti'r-rivâye fî mesâilî'l-Hidâye*, Sadrüşşerîa'nın (ö. 747/1346), dedesi Burhânüşşerîa'nın telif ettiği *Vikâye* üzerine yaptığı şerhtir. *Nukâye* ise Sadrüşşerîa'nın *Vikâye* eserine yazdığı muhtasar metindir. Yine kütüphanede bulunan *Ğurerü'l-Abkâm* isimli eser, Molla Hüsrev'e (ö. 885/1480) ait olup, *Dürerü'l-hükkâm fî şerhi Ğurerü'l-Abkâm* ise müellifin bu metne bizzat yazdığı şerhtir. Bu iki eser, Osmanlı kadılarının başvurduğu temel müracaat kitapları olmuştur.<sup>32</sup> *Mülteka'l-ebhur*, İbrahim b. Muhammed el-Halebî (ö. 956/1549) tarafından kaleme alınan ve fûrû konularını içeren bir eserdir.<sup>33</sup>

*Hidâye*'nin şerhleri içerisinde *el-Îzâh*, *el-Îsâr fî şerhi'l-Muhtâr*, *Ummânü'l-Hüdâ şerhu Kenzi'd-dekâik* gibi meşhur olmayan, belki nadir denilebilecek eserler bulunmaktadır. Sivaslı müellif İbn Hümâm'ın *Şerhu Fetihî'l-kadîr* isimli eserinin sadece 2. cildi kütüphanede bulunmaktadır. Ahmed b. Muhammed el-Kudûrî (ö. 428/1037)'nin *Muhtasar*'ının Osmanlı dönemine ait tercümesi de kütüphanede mevcuttur. Bu bölümde Türkçe kaleme alınan bir diğer eser ise *Risâle-i Üstüvânî*'dir.

Kütüphanede müellifi hakkında bir bilgiye ulaşamadığımız 6 adet eser bulunmaktadır.

31 Telkenaroğlu, "Osmanlı'dan Günümüze Anadolu Medreselerinde...", 162; Yaylalı, "Mevsili", 29: 487.

32 Ahmet Akgündüz, "Dürerü'l-hükkâm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1994), 10: 27-28.

33 Şükrü Selim Has, "Mülteka'l-ebhur", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2006), 31: 549-550.

### 2.3. İlmihâl Eserleri

İlmihâl, Kur'ân ve Sünnet'te yer alan ibadet ve muamelâtla ilgili bilgilerin yaşanılabilir, kolay anlaşılır ve sade bir dille muhataba sunulduğu bir yazım türüdür.<sup>34</sup> Bu eserler dinin amelî kısmının yanı sıra akaid, ahlâk, dinler tarihi, mezhepler tarihi ve İslâm tarihi gibi bilgilere de yer vermektedir.<sup>35</sup> İlmihâl ve ulûm-i diniyye adı altında medreselerde, askerî rüşdiye ve idâdilerde okutulmuştur.<sup>36</sup>

#### 2.3.1. Muhtasar İlmihâl Metinleri

Kitap İsmi	Müellif Adı	Yazıldığı Dil	İstinsah Yılı	Varak Sayısı	Demirbaş No
<i>Mukaddimetü's-salât</i>	Nasr b. Muhammed es-Semerkandî (ö. 373/983)	Arapça	1135/1723	33	3959/2
<i>Şir'âtü'l-İslâm</i>	Muhammed b. Ebi Bekr İmamzâde (ö. 573/1177)	Arapça	1070/1660	122	8905
<i>Tubfeti'l-mülûk</i>	Muhammed b. Ebi Bekr er-Râzî (ö. 666/1268)	Arapça	1053/1643	210	1432/0
<i>Münyetü'l-musallî ve ğunyetü'l-mübtedî</i>	Muhammed b. Muhammed el-Kaşgârî (ö. 705/1306)	Arapça	(?)	71	191/2
<i>Mukaddimetü's-salât</i>	Lütfullah en-Nesefî el-Keydânî (ö. 750/1349)	Arapça	1084/1673	7	3802/10
<i>Cevâbirü'l-fıkk</i>	Tâhir b. İslâm el-Hârizmî (ö. 771/1369)	Arapça	952/1545	163	9898
<i>Hulâsatü'l-Bezzâziyye</i>	Muhammed b. Muhammed el-Bezzâzî (ö. 827/1424)	Arapça	917/1511	70	3753
<i>Mukaddimetü's-salât</i>	Muhammed b. Hamza el-Fenârî (ö. 834/1431)	Arapça	1054/1644	139	1429/1/1
<i>Şürûtu's-salât</i>	Muhammed b. Hamza el-Fenârî (ö. 834/1431)	Türkçe	(?)	12	9032
<i>Terceme-i Mukaddimetü's-salât</i>	Muhammed b. Hamza el-Fenârî (ö. 834/1431)	Türkçe	(?)	16	9032/6

34 Ramazan Bozkurt, *Cumburiyet Dönemi İlmihâl Çalışmaları ve Problemleri* (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2006), 9.

35 Adnan Memduhoğlu, "İlmihâl Edebiyatının Tarihi Serencâmı", *Ekev Akademi Dergisi* 20/66 (Bahar 2016): 25.

36 Cahid Baltacı, *XV-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2005), 1: 53-55; Telkenaroğlu, "Osmanlı'dan Günümüze Anadolu Medreselerinde...", 153.

Demir, Ziya Bey Yazma Eser Kütüphanesi'ndeki Fıkıhla İlgili Kitaplar ve Risaleler

<i>Kitabü'l-fevâid ve's-salât ve'l-'avâid</i>	Ahmed b. Ahmed ez- Zebidî (ö. 893/1487)	Arapça	1200/1786	134	1419
<i>Âdâbu'l-evsiyâ</i>	Ali b. Ahmed Cemâlî (ö. 932/1526)	Arapça	(?)	100	343/1
<i>Şurûtü's-salât</i>	Ahmed b. Süleyman b. Kemâl Paşa (ö. 940/1533)	Arapça	(?)	6	3866/4
<i>Menâsiku'l-hacc</i>	Muhammed b. Yûsuf (ö. 979/ 1571)	Türkçe	1093/1682	58	1552/8
<i>Mu'addili's-salât</i>	Muhammed b. Pîr Ali el-Birgivî (ö. 981/1573)	Arapça	1081/1670	16	3802/4
<i>Zubrü'l-müte'ebbilîn ve'n-nisâ fi ta'rîfîl-atbâr ve'd-dimâ</i>	Muhammed b. Pîr Ali el-Birgivî (ö. 981/1573)	Arapça	(?)	15	3825/4
<i>Menâsiku'l-hacc</i>	Sinâneddin Yûsuf Amasyevî (ö. 991/ )	Türkçe	(?)	69	248
<i>Sa'âdetü eblî'l-İslâm bi'l-musâfaha 'akibe's-salât ve's-selâm</i>	Hasan b. Ammâr eş-Şürünbülâlî (ö. 1069/1658)	Arapça	1126/1714	11	1428/6/6
<i>Hediyetü'l-mü'minîn</i>	Muhammed b. Mahmûd Hâcibzâde (ö. 1100/1689)	Türkçe	(?)	191	9075
<i>Necâtü'l-musallî</i>	Ahmed b. Abdullah eş-Şevkî (ö. 1224/1809)	Türkçe	1224/1809	3+106	1546/8
<i>Terğibü's-salât</i>	Muhammed b. Ahmed ez-Zâhid	Farsça	851/1447	105	4023
<i>İlm-i bâl</i>	(?)	Farsça	990/1582	35	8894/1
<i>el-Menâsik</i>	(?)	Arapça	1055/1645	131	307
<i>'Umdetü'l-İslâm</i>	Abdülaziz el-Fârisî	Arapça	1031/1622	239	1423/0
<i>'Umdetü'l-bayrât fi şurûti's-salât</i>	el-Bâlî b. Ali b. Muhammed b. Hüseyin	Arapça	1083/1674	97	9021
<i>Manzûme-i Seyyid Mubammed</i>	Muhammed Fütûhî Efendi (?)	Türkçe	1163/1750	14	9032/1
<i>Sirâcü'l-musallî</i>	(?)	Arapça	1163/1750	24	3929/2
<i>Şurûtü's-salât</i>	(?)	Arapça-Türkçe	1164/1751	61	3954
<i>Abkâmü'l-hayz</i>	Ebü'l-Abbâs	Arapça	(?)	31	343/2
<i>Mefâtibu's-salât ve yenâbi'u'l-bayât</i>	Şeyh Ahmed el-Hâss Ümmî	Arapça	(?)	78	3899/1
<i>Mecmû'a-i fevâidi mütenevvi'a</i>	(?)	Arapça-Türkçe-Farsça	(?)	264	3814
<i>Kitâbü'l-fıkh</i>	(?)	Arapça	(?)	15	9055/1
<i>Fıkıh Kitabı</i>	(?)	Arapça	(?)	17+137	9091
<i>Menâsik-i Hac</i>	(?)	Türkçe	(?)	21	1422/5
<i>Namaz Risâlesi</i>	(?)	Türkçe	(?)	53	1556/9/1

## 3.3.2. İlmihâl Şerhleri

Kitap İsmi	Müellif Adı	Yazıldığı Dil	İstinsah Yılı	Varak Sayısı	Demirbaş No
<i>et-Tavdîh şerhu Mukaddimeti's-salât</i>	Mustafa b. Zekeriyya el-Karamânî (ö. 809/1406)	Arapça	(?)	(?)	239
<i>Şerbü Tubfeti'l-mülûk</i>	İbn Melek Abdüllatif b. Abdülaziz (ö. 821/1418)	Arapça	(?)	188	353
<i>Minbâtü's-sülûk şerhu Tubfeti'l-mülûk</i>	Mahmûd b. Ahmed el-Aynî (ö. 855/1451)	Arapça	(?)	164	8890
<i>Ğunyetü'l-mütemellî münyeti'l-musallî</i>	İbrahim b. Muhammed el-Halebî (ö. 956/1549)	Arapça	870/1466	90	3777/1
<i>Şerbu Mukaddimeti's-salât</i>	Ahmed b. Mustafa Taşköprizâde (ö. 968/1560)	Arapça	1054/1644	46	1429/1/2
<i>el-Meslekü'l-mütekassid fi'l- menseki'l-mütevassıt</i>	Ali b. Sultan Muhammed Ali el-Kârî (ö. 1014/1606)	Arapça	1105/1694	228	3924
<i>Hediyetü's-sülûk fi şerhi Tubfeti'l-mülûk</i>	Muharrem b. Muhammed b. Ârif ez-Zilî (ö. 1000/1592)	Arapça	1175/1761	177	382
<i>el-Hayât şerhu Şurûti's-salât</i>	Mustafa b. Hamza Adalı (ö. 1085/1674)	Arapça	1087/1676	74	1428/7/1
<i>İmâdü'l-İslâm</i>	Abdurrahman b. Yûsuf Aksarâyî (ö. 850/1450)	Türkçe	1270/1854	591	1420/1

Kütüphanede 35 metin ve 9 şerh olmak üzere tespit ettiğimiz 49 ilmihâl eseri vardır.



Ebu'l-Leys es-Semerkindî'nin (ö. 373/983) *Mukaddimetü's-salât* adlı eseri ilk ilmihâl kitaplarından birisidir.<sup>37</sup> Kutbüddin Muhammed İznikî'ye (ö. 821/1418) ait *Mukaddime*, Türkçe ilk ilmihâldir.<sup>38</sup> Yine Abdurrahman b. Yûsuf Aksarâyî'nin yazdığı (ö. 854/1450'den sonra) *İmâdü'l-İslâm fî tercemeti 'Umde-ti'l-İslâm* ilk Türkçe ilmihâllerdendir. Kitap, Molla Abdülaziz'in *Umdetü'l-İslâm* adlı Farsça eserinin bazı ilavelerle tercümesi mahiyetindedir.<sup>39</sup>

İlmihâl yazımının 10, 11 ve 12. yüzyıllarda yoğunlaştığı anlaşılmakta olup, Osmanlı döneminde ise ilmihâl yazımının zamanla sistemli bir hâle geldiği görülür.<sup>40</sup> Arapça, Türkçe ve Farsça olmak üzere çeşitli dillerde kaleme alınan ilmihâller arasında bir konu üzerine yazılan ilmihâllerin ise daha ziyade namaz konusuna yoğunlaştıkları göze çarpar. Mesela *Münyetü'l-musallî ve ğun-yetü'l-mübtedî*, Sedüddin Kaşğârî'nin (ö. 705/1305) kaleme aldığı ve yalnızca namaza dair müstakil bir ilmihâldir.<sup>41</sup> Bu esere İbrahim el-Halebî (ö. 956/1549), *Ğunyetü'l-mütemellî fî şerhi Münyeti'l-musallî* adlı bir şerh yazmıştır. Muhammed b. Pîr Ali el-Birgivi'nin (ö. 981/1573) *Vasiyyetnâme'si*<sup>42</sup> de ilmihâl türünün meşhur eserleri arasında yer alır.<sup>43</sup> Zekât ve oruç konularının müstakil birer ilmihâl olarak yer almaması ise dikkat çekici bir husustur.

Kütüphanede müellifi hakkında bir bilgiye ulaşamadığımız 11 ilmihâl kitabı bulunmaktadır.

37 Mediha Aynacı, *Osmanlı Kuruluş Dönemi Türkçe İlmihal Kitapları Çerçevesinde İlmihallerin Fıkhi Yönden Değerlendirilmesi* (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2009), 147.

38 Mustafa Baktır, "Anadolu'da Yazılan İlk Türkçe İlmihal Kitaplarından İznikî'nin Mukaddimesi", *Uluslararası İznik Sempozyumu* (2005): 431-442.

39 Aynacı, *Osmanlı Kuruluş Dönemi Türkçe İlmihal Kitapları...*, 63-64.

40 İlmihallerle ilgili bkz. Memduhoğlu, *İlmihâl Edebiyatının Tarihi Serencâmı*, 31-32 v.d.

41 Ahmet Özel, *Haneî Fıkıh Alimleri*, (Ankara: TDV Yayınları, 2014), 123.

42 Vasiyetname metni ve ilgili çalışmalar için bkz. Halis Demir, "Birgivi'nin 'Risale-i Birgivi' Adlı Eseri Üzerine İncelemeler", *Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/2 (2017): 197-259.

43 Özel, *Haneî Fıkıh Alimleri*, 123; Mehmet Özkan, "Osmanlı'da İlmihal Geleneği: Kadızâde Mehmed Efendi (1045/1635) ve 'Risâle-i Kadızâde' Adlı Çalışması", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 27 (2016): 555.

## 2.4. Aile Hukuku Eserleri

Kitap İsmi	Müellif Adı	Yazıldığı Dil	İstinsah Yılı	Varak Sayısı	Demirbaş No
<i>Mürşîd-i müte'ebbilîn</i>	Muhammed b. Kutbüddin Kutbüddinzâde (ö. 885/1480)	Türkçe	(?)	51	1433
<i>Fî beyani't-talâk</i>	(?)	Arapça	1084/1673	10	277/1
<i>Kitâbü'n-nikâh</i>	Abdurrahman b. Süleyman el-Hisâlî (ö. 1087/1676)	Arapça	(?)	108	9012
<i>Kitâbü'n-nikâh</i>	(?)	Arapça	(?)	201	9016

Kütüphanede aile hukuku ile ilgili müstakil eserlerin az olmasının sebeplerinden birisi kanaatimizce fûrû kitapları ve bazı ilmihâl konuları arasında bu bahsin zaten yer alıyor olmasıdır. Eserlerden ikisinin müellifi tespit edilememiştir.

*Mürşîdü'l-müte'ebbilîn*'de düğün ve nikah âdâbı, karı-kocanın birbirlerine karşı hakları gibi konular ele alınmıştır. Eseri Salih Şeref sadeleştirilmiş<sup>44</sup> ve neşretmiştir.<sup>45</sup>

## 2.5. Ferâiz Eserleri

Ferâiz, farz kökünden türemiş farîza kelimesinin çoğuludur. Farz masdar olarak; bir şeyi belirlemek, takdir etmek, kesinleştirmek, açıklamak manalarına gelir. Miras hukukuna “paylar ilmi” anlamındaki ilmü'l-ferâiz denmiş, konu klasik fıkıh kitaplarında “Kitâbü'l-ferâiz” başlığı altında ele alınmıştır.<sup>46</sup>

44 Muhammed b. Kutbüddin Kutbüddinzade, *Evli Müslümanlara Rehber Mürşîd-i Müteebbilin*, nşr. Salih Şeref, (İstanbul, 1966).

45 Reşat Öngören, “Kutbüddinzâde İzniki”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26: 489-490.

46 Ali Bardakoğlu, “Ferâiz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 12: 362-363.

## 2.5.1. Muhtasar Ferâiz Metinleri

Kitap İsmi	Müellif Adı	Yazıldığı Dil	İstinsah Yılı	Varak Sayısı	Demirbaş No
<i>el-Ferâizu's-Sirâciyye</i>	Muhammed b. Mahmûd es-Secâvendî (ö. 596/1200)	Arapça	908/1502	50	3759/1
<i>Künyetü'l-münye li-tetmîmi'l-ğunye</i>	Muhtar b. Mahmud ez-Zâhidî (ö. 658/1260)	Arapça	831/1428	232	44
<i>Ferâizü'l-bedeniye</i>	İsmail b. Sinân es-Sivâsî (ö. 1048/1638)	Arapça	1094/1683	7	3864/2
<i>Ferâiz-i Vâftıye</i>	Muhammed b. Mustafa Hâcibzâde (ö. 1100/1688)	Arapça	1108/1696	98	8956
<i>Ferâiz-i Vâftıye</i>	Muhammed b. Mustafa el-İstanbulî (ö. 1100/1688)	Türkçe	(?)	77	171
<i>Tercemetü Metni's-Sirâc</i>	Ömer b. Mustafa el-Kirmeyânî (?)	Türkçe	1046/1636	1+54	273
<i>Metnü Sirâciyye</i>	Sâlih b. Abdullah (?)	Arapça	1118/1706	18	368
<i>Takrîr-i Ferâiz</i>	(?)	Türkçe	1121/1710	11	333/2
<i>Cevâbirü'l-kelâm mine'l ferâiz</i>	Cevherî Efendi (?)	Arapça	1139/1726	7	3832
<i>Mevhibetü'l-ferâiz</i>	Ahmed Said b. Mahmûd es-Sivâsî (?)	Arapça	1154/1741	92	9030
<i>Kitabü'l-ferâiz</i>	Şihâbüddin Ebû Hamîd b. Muhammed (?)	Arapça	1178/1764	13	3744/3
<i>Kitabü Mahmüdiyye min 'ilmi'l-ferâiz</i>	Ahmed b. Ahmed b. İsmail (?)	Arapça	1181/1767	14	3744/2
<i>Cerâdetü'l-ferâiz</i>	Hammâd Efendi (?)	Türkçe	1231/1816	146	116
<i>Resâilü'l-ferâiz</i>	(?)	Türkçe	1204/1699	17	179
<i>Kitabü'l-ferâiz</i>	(?)	Arapça	(?)	39	156/1
<i>Mecmû'âtü'l-ferâiz</i>	(?)	Türkçe	(?)	160	207
<i>Kitabü cevâbiri'l-ferâiz</i>	(?)	Arapça	(?)	26	229/3
<i>Kitabü Sirâciyye min 'ilmi'l-ferâiz</i>	Sâlih Efendi (?)	Arapça	(?)	21	3744/1
<i>Cevâbirü'l-kelâm mine'l-ferâiz</i>	Muhyiddin b. Alâeddin el-Hüseynî (?)	Arapça	(?)	21	3806 /5
<i>Risâletü'l-ferâiz</i>	(?)	Arapça	(?)	2	3817 /3
<i>Terceme-i Ferâiz</i>	(?)	Türkçe	(?)	6	3899/6
<i>Terceme-i Ferâizi's-Secâvendî</i>	(?)	Türkçe	(?)	23	3978/2

## 2.5.2. Ferâiz Şerhleri

Kitap İsmi	Müellif Adı	Yazıldığı Dil	İstinsah Yılı	Varak Sayısı	Demirbaş No
<i>Dav'ûs-Sirâc</i>	Mahmud b. Ebî Bekr el-Kelabâzî (ö. 700/1300)	Arapça	(?)	234	3772
<i>Kurretü 'ayni'l-mübtedâ ve râbatî kalbi'l-müntebî</i>	Ahmed b. Mahmud es-Sivâsî (ö. 803/1400)	Arapça	1048/1638	141	3844
<i>Şerbu's-Sirâciyye</i>	Ali b. Muhammed el-Cürcânî (ö. 816/1413)	Arapça	989/1581	91	3824
<i>Müntabâb-ı Şerbu'l-Ferâiz</i>	Ali b. Muhammed el-Cürcânî (ö. 816/1413)	Arapça	(?)	41	8955
<i>Mülahbasü'l-Ferâiz</i>	Hasan b. Osman Aksarâyî (ö. 950/1544)	Türkçe	(?)	12	3892/2
<i>Şerbu Sirâceddin es-Secâvendî</i>	İbn Kemâl Paşa (ö. 940/1533)	Arapça	955/1548	63+185	3971
<i>Şerbu Ferâiz-i Şibâb</i>	Muhammed b. Ahmed b. Mahmûd el-Kâdî (?)	Arapça	1027/1618	20	3933

Kütüphanede ferâiz eserleri, sayı ve çeşit olarak çokça yer almaktadır. Bunlar arasında bulunan Secavendî'nin (ö. 596/1200) *el-Ferâizu's-Sirâciyye* isimli metni, İslam miras hukukuna dair Osmanlı medreselerinde okutulan eserler arasında yer almaktadır. Müellif, eserinde Hanefî mezhebinin esas almakla beraber diğer bazı mezheplerin görüşlerine de yer vermiştir. Üzerine şerh, hâşiye, ihtisâr ve nazım çalışmaları yapılan bu metin, çeşitli dillere tercüme edilmiştir.<sup>47</sup>

*Dav'ûs-Sirâc*, *el-Ferâizü's-Sirâciyye*'nin mezhepler arası karşılaştırmalı ve delilli bir şerhidir. Kelabâzî (ö. 700/1300), bu eserini hocasının derslerinde tuttuğu notlardan faydalanarak hazırlamıştır.<sup>48</sup> *Şerb-i Ferâiz* de Cürcânî (ö.

47 Ahmet Özel, "Secâvendî" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 36: 266-268.

48 Bilal Saklan, "Kelâbâzî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25: 191-192.

816/1413) tarafından *el-Ferâizu's-Sirâciyye*'ye yapılan bir şerh olup<sup>49</sup> bu da hem tanınmış hem de nüshası çok olan metinlerden biridir. *Cerîde-i Ferâiz* ise Sâlih b. Abdullah tarafından manzum olarak kaleme alınmış Osmanlıca bir risaledir.<sup>50</sup>

Bu konuda müellifi bilinmeyen yahut pek tanınmayan ferâiz kitapları da bulunmaktadır. Muhtemelen bunlar mütevazı ders notları, ders takrirleri ve çalışma notlarıdır. Ferâiz eserleri içerisinde risaleler de bulunmaktadır. Ferâiz kitaplarının birçoğunun Türkçe kaleme alınmış olması, toplumun farklı kültür seviyelerine hitap etme gayesini akla getirmektedir.

Kütüphanede bulunan ferâiz kitapları ve risaleleri içerisinde müellifi bilinmeyen 17 eser vardır.

## 2.6. Fetvâ Eserleri

Fetvâ, sözlükte, genç ve cömert anlamları verilen fetâ sözcüğünden gelmekte olup, çoğulu fetâvâ şeklindedir.<sup>51</sup> Fetvâ, fakih bir kişinin fikhî bir meseleye yazılı veya sözlü olarak verdiği cevap veya ortaya koyduğu hükümdür. Müftünün fetvâ verirken, müsteftînin de fetvâ isterken bilmesi ve riâyet etmesi gereken usûllere âdâbü'l-müftî adı verilir.<sup>52</sup>

49 Ferhat Koca, "el-Ferâizu's-Sirâciyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1995), 12: 367.

50 Osmanlı medreselerinde okutulan fıkıh kitapları için bkz. Recep Cici, "Osmanlı Hukuk Düşüncesini Etkileyen Başlıca Kaynaklar", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/8 (1999): 216-238; Recep Cici, "Osmanlı Klasik Dönemi Fıkıh Kitapları", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 3/5 (2005): 216-240; Mefail Hızlı, "Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/1 (2008): 25-46; Yaşar Sarıkaya, "Osmanlı Medreselerinin Gerileme Meselesi: Eleştirel Bir Değerlendirme Denemesi", *İslam Araştırmaları Dergisi* 3 (1999): 30-33 v.d.; Fahri Unan, "Klasik Dönem Osmanlı Medreselerinde Eğitim Üzerine Yapılmış Çalışmalara Dair Bir Bibliyografya Denemesi", *Divân İlmî Araştırmalar* 18/1 (2005): 100-101.

51 İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 22: 3-5.

52 Fahrettin Atar, "Fetva", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1995), 12: 486-487.

## 2.6.1. Muhtasar Fetvâ Kitapları

Kitap İsmi	Müellif Adı	Yazıldığı Dil	İstinsah Yılı	Varak Sayısı	Demirbaş No
<i>Hulâsatü'l-fetâvâ</i>	Tâhir b. Ahmed el-Buhârî (ö. 542/1148)	Arapça	773/1372	397	9114
<i>Fetâva's-Secâvendî</i>	Muhammed b. Mahmûd es-Secâvendî (ö. 596/1200)	Arapça	(?)	111	39
<i>el-Vecîz fi 'l-fetâvâ</i>	Mahmûd b. Ahmed Burhanüşşeria (ö. 616/1219)	Arapça	909/1503	227	4050
<i>Yetîmetü'd-debr fi fetâvâ eblî'l-'asr</i>	Muhammed b. Mahmûd et-Tercümânî (ö. 645/1257)	Arapça	1099/1688	170	295
<i>Fetâvâ-yı Netf</i>	Kâsım b. Hüseyin ed-Demracî (ö. 801/1398)	Arapça	1255/1839	4	3818/1
<i>el-Fetâvâ'l-Bezzâziye</i>	Muhammed b. Muhammed el-Bezzâzî (ö. 827/1424)	Arapça	(?)	254	4040
<i>Fetâvâ-yı Kâri'u'l-Hidâye</i>	Ömer b. Ali Kâri'u'l-Hidâye (ö. 829/1426)	Arapça	(?)	31	76/1
<i>Câmiü'l-fetâvâ</i>	Kara Emre Hamidî el-Karamânî (ö. 860/ 1456)	Arapça	(?)	152	3769
<i>Müştemi'ü'l-abkâm</i>	Yahya b. Abdullah er-Rûmî (ö. 864/1460)	Arapça	(?)	127-21	1232
<i>Fetâvâ-yı Pîr Mehmed Efendi</i>	Pîr Mehmed b. Yûsuf (ö. 866/1462)	Türkçe	1089/1678	174	101/1
<i>Fetâvâ-yı Müeyyedzâde</i>	Abdurrahman b. Ali Müeyyedzâde (ö. 922/1516)	Arapça	922/1516	137	8992
<i>Mâ'ruzât-ı Ebussuûd</i>	Muhammed b. Muhammed (ö. 982/1574)	Türkçe	(?)	11	1544/ 872
<i>el-Fetâva'z-Zeyniyye fi fıkbi'l-Hanefiyye</i>	Zeyneddin b. İbrahim İbn Nüceym (ö. 970/1563)	Arapça	(?)	91	3860
<i>Fetâvâ-yı Üskübî</i>	Muhammed b. Abdullah el-Üskübî (ö. 1020/1611)	Arapça	1051/1641	218	3919
<i>Tertîbü'l-fetâvâ İbn Nüceym</i>	İbn Nüceym (ö. 970/1563)	Arapça	1121/1709	99	219/2
<i>Fetâvâ-yı Yahya Efendi</i>	Yahya b. Zekeriyya (ö. 1053 /1653)	Türkçe	1136/1724	380	8959
<i>Surretü'l-fetâvâ</i>	Sâdık Mehmed b. Ali es-Sakîzî (ö. 1059/1649)	Arapça	1205/1790	291+2	9862

<i>et-Tabkik fi'l-keşf'an meseleti't-tatlik</i>	Şurubülâlî (ö. 1069/1659)	Arapça	1140/1727	8	189/8
<i>el-Fetâvâ'l-Muhamediyye fi'l-fikri'l-Hanefiyye</i>	Hayreddin b. Ahmed er-Remlî (ö. 1081/1671)	Arapça	1121/1709	132	219/1
<i>Vâki'âtü'l-müftin</i>	Abdülkadir b. Yûsuf el-Kâdirî (ö. 1084/1674)	Arapça	1088/1677	19	41
<i>Fetâvâ-yı Ankaravî</i>	Muhammed Ankaravî (ö. 1098/1687)	Arapça	1127/1715	514	31
<i>el-Fetâvâ'l-Hayriyye fi nefi'l-beriyye</i>	Hayreddin b. Ahmed b. Ali (ö. 1108/1696)	Arapça	1085/1674	428	218
<i>Fetâvâ-yı Ali Efendi</i>	Çatalcalı Ali Efendi (ö. 1103/1692)	Türkçe	1153/1740	215	10
<i>Fetâvâ-yı Atâullah</i>	Atâullah Muhammed (ö. 1127/1715)	Türkçe	1141/1728	341	213
<i>Bebçetü'l-fetâvâ</i>	Abdullah b. Muhammed Yenişehrî (ö. 1155/1742)	Arapça	(?)	241	8968
<i>Babrü'l-fetâvâ</i>	Kadıızâde Muhammed el-Erzenî (ö. 1173/1759)	Arapça	1187/1773	276	14
<i>Neticetü'l-fetâvâ</i>	Dürrizâde Mehmed Ârif (ö. 1215/1800)	Türkçe	(?)	30	1456/6
<i>Mecmû'âtü'l-fetâvâ</i>	(?)	Arapça	(?)	346	33
<i>Fetâvâ-yı İbn Nüceym</i>	Muhammed b. Abdullah (?)	Arapça	1125/1713	63	76/3
<i>Fetâvâ</i>	Yenişehrîli Ali Efendi (?)	Türkçe	(?)	339	184
<i>Kitâbü'l-fetâvâ</i>	Selanikli Mir Muhammed Efendi	Türkçe	(?)	279	216
<i>Mecmû'âtü'l-fetâvâ</i>	(?)	Arapça	1099/1688	189	33
<i>Mecmû'âtü'l-fetâvâ ve's-sukûk</i>	Mustafa b. Muhammed el-İsâmü'l-Askerî	Arapça	(?)	130	3816
<i>el-Mütedâvilat fi'l-fetâvâ</i>	(?)	Türkçe	1217/1802	211	3979/1
<i>Ebussuûd Dönemi Kanunları ve Mesâil-i Şer'iyeler</i>	(?)	Türkçe	(?)	50	3979/5
<i>Mecma'u'l-Fetâvâ</i>	Ahmed b. Muhammed el-Hanefî (ö. 522/1128)	Arapça	856/1452	207	402
<i>el-Fetâvâ'l-ferâiziyye</i>	Filibeli Ahmed Hulûsî	Arapça	(?)	-	8888/1
<i>Fevâidü'l-fetâvâ</i>	(?)	Arapça	1108/1699	129	9000
<i>Fetâvâ-yı Müftî Muhammed</i>	Muhammed el-İskilibî	Türkçe	1062/1652	201	9036
<i>Fetâvâ</i>	(?)	Arapça	(?)	99	1445/6

## 2.6.2. Fetvâ Şerhleri

Kitap İsmi	Müellif Adı	Yazıldığı Dil	İstinsah Yılı	Varak Sayısı	Demirbaş No
<i>Şerhu Fetâva'z-Zeyniyye fi fikhi'l-Hanefiyye</i>	Muhammed b. Cemâleddin eş-Şihâbî	Arapça	1095/1684	88	3878/1

İlk dönem fetvâ kitapları kütüphanede yer almamaktadır. Bazı asırlarda fetvâ yazma âdetinin yaygınlaştığı anlaşılmaktadır. Fetvâ kitapları içerisinde Türkçe olarak kaleme alınmış bazı eserler de bulunmaktadır. Buna karşılık bu eserlerde şerh geleneğinin fazlaca tercih edilmeyen bir yöntem olduğu görülmektedir.

Fıkhî bir yazım türü olan fetâvâ türü eserler, müftülere yol gösterici niteliktedir. Sadrüşşehîd b. Ömer b. Mâze'nin *el-Fetâvâ'l-kübrâ* adlı eseri bu türün bir örneğidir.<sup>53</sup> Ebussuûd Efendi'nin *Fetâvâ'sı*<sup>54</sup>, Zekeriyazâde Yahya Efendi'nin (ö. 1054/1644) *Fetâvâ-yı Yahya Efendi'si*, Bâlizâde Mustafa Efendi'nin (ö. 1069/1658) *Fetâvâ'sı*, Çatalcalı Ali Efendi'nin (ö. 1099/1687) *Fetâvâ'sı*, Feyzullah Efendi'nin (ö. 1115/1703) *Fetâvâ-yı Feyziyye'si* Menteşizâde Abdurrahim Efendi'nin (ö. 1129/1716) *Fetâvâ-i Abdurrahim'i* Yenişehirli Abdullah Efendi'nin (ö. 1155/1743) *Bebçetü'l-fetâvâ'sı* bu literatür içerisinde öne çıkan bazı eserler arasındadır.<sup>55</sup>

Kitaplar listesinde yer alan *Ma'rûzât*, Şeyhülislam Ebussuûd Efendi'nin (ö. 982/1574) Kanuni Sultan Süleyman'a sunduğu fetvâları bir araya getiren mecmuadır. Müftü ve kadıların sadrazam ve padişaha arz ettikleri meselelere ma'rûz denmektedir. Ebussuûd Efendi, bu mecmuada yer alan fetvâları mahkemelerce uygulanmak üzere kanun hükmüne getirilmesi için Kanuni'ye sunmuştur.

53 Mürteza Bedir, *Bubara Hukuk Okulu* (İstanbul: İsam yayınları, 2014), 99.

54 Mahmûd b. Ahmed b. Mes'ûd el-Konevî, *Müntehab mine'l-Fetâvâ'l-kübra*, Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, nr. 551; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 65; Ebussuûd Efendi'nin fetvâlarıyla ilgili liste ve değerlendirmeler için bkz. Pehlül Düzenli, "Şeyhülislam Ebussuud Efendi: Bibliyografik Bir Değerlendirme", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 3/5 (2005): 441-475; Şükrü Özen, "Osmanlı Dönemi Fetva Literatürü", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 3/5 (2005): 249-378; Atar, "Fetva", 12: 495.

55 M. Akif Aydın, *Osmanlı Devleti Tarihi* (İstanbul: Feza Gazetecilik, 1999), 2: 416; Hayri Ergin, 18. yy. *Fetvâlarına Göre Osmanlı'da Günlük Hayat (Bebçetü'l-fetâvâ Örneği)* (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2006), 17-18; Muhittin Eliaçık, "Osmanlı'da Manzum Fetvâ Geleneği", *Türkiyat Mecmuası* 21/107 (2011): 105-145.



Fetvâlar müftülere sunulan somut olaylarla ilgili olarak verilip kadıları bağlayıcı değilken *Ma'rûzât*'ta yer alan fetvâlar ise uygulanan hukuk kuralını değiştirme ve kadıları zorunlu biçimde bu yeni içtihadı/kuralı uygulamaya yönlendirme maksadına yöneliktir. Bununla beraber *Ma'rûzât*, fıkıh kitaplarının sistematığıne göre tertip edilmiştir.<sup>56</sup>

Listelerde yer alan bir diğer yazım türü olan sak; mahzar, istihkak belgesi, ödeme emri, çek gibi anlamlara gelen bir hukuk, maliye ve ticaret terimidir.<sup>57</sup> Bilindiği üzere mahkemelerde kayda geçirilecek belgeler, önce kâtip tarafından müsveddeye yazılır, ardından kadı tarafından onaylandıktan sonra temize çekilirdi. Müelliflerinin ifadelerinden hareketle, bu müsveddelerin kâtip, nâib ya da kadılar tarafından sak mecmuasında toplandığı anlaşılmaktadır. Temize çekme işleminin basit bir tashihten ibaret olmadığı, konuyla ilgili fıkıh ve fetvâ kitaplarında yer alan hükümlerin gözden geçirildiği, daha önce yazılan sak mecmualarıyla mukayese edildiği ve ibarelerin yeniden ele alındığı, yine müellifler tarafından belirtilmektedir.<sup>58</sup>

## 2.7. Kazâ Eserleri

Kadâ, sözlükte işin sonunu getirmek, meydana getirmek ve hüküm vermek anlamlarına gelir.<sup>59</sup> Kâdî, bu fiilin ism-i fâili olup hüküm veren, hâkim demektir.<sup>60</sup> Edebü'l-kâdî, İslâm muhâkeme hukukunun ve bu alanda yazılan eserlerin adıdır. İslâm hukuk literatüründe yargılama usûlü ve adliye teşkilâtıyla ilgili konular, hâkimlerin tayini, görevleri, hakları, yetkileri, yargılama usûl ve esasları, hâkimi ve tarafları ilgilendiren tavsiyeler, fıkıh kitaplarında “edebü'l-kadî” veya “edebü'l-kazâ” başlıkları altında ve müstakil eserlerde ele alınmıştır.<sup>61</sup>

56 Ahmet Akgündüz, “Ma'rûzât”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28: 72-73.

57 Cengiz Kallek, “Sak”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2008), 35: 584-586.

58 Süleyman Kaya, “Sak (Osmanlılar'da)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2008), 35: 586-587.

59 İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, “kadâ” md, 20: 47-50.

60 Salim Ögüt, “Edebü'l-kâdî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 1994), 10: 408.

61 Ögüt, “Edebü'l-kâdî”, 10: 409.

## 2.7.1. Muhtasar Kazâ Metinleri

Kitap İsmi	Müellif Adı	Yazıldığı Dil	İstinsah Yılı	Varak Sayısı	Demirbaş No
<i>Lisânü'l-bükkâm fi ma'rifeti'l-abkâm</i>	Ahmed b. Muhammed İbnü's-Şihne (ö. 882/1477)	Arapça	1009/1600	213	221
<i>Gâyetü'l-merâm fi tetimmeti lisâni'l-bükkâm</i>	İbrahim el-Halî el-Adevî (ö. 1015/1606)	Arapça	1133/1721	48	299/2
<i>'Umdetü'l-bükkâm ve merci'u'l-kudât fi'l-abkâm</i>	Muhammed b. Ebî Bekr el-Ulvânî (ö. 1016/1608)	Arapça	1125/1713	66	76/4
<i>Melce'u'l-kudât 'inda ta'âruzi'l-beyyinât</i>	Ganîm b. Muhammed el-Bağdâdî (ö. 1030/1620)	Arapça	1089/1678	42	101/2
<i>Tercübü'l-beyyinât</i>	Abdurrahman Çelebî el-Hisâlî (ö. 1087/1676)	Arapça	1217/1802	10	3979/3
<i>Bid'atü'l-bükkâm fi's-sukûk</i>	Muhammed b. Mustafa Hâcibzâde (ö. 1100/1688)	Arapça	(?)	4+167	256
<i>Bedâi'u's-sukûk fi'l-vesâki's-ser'iyye</i>	Muhammed Sâdık b. Ahmed Şânîzâde (ö. 1232/1847)	Arapça	1227/1812	199	1435/5
<i>'Umdetü'l-bükkâm</i>	Muhammed b. Abdullah	Arapça	(?)	117	76/2
<i>Terbü'l-beyyinât</i>	(?)	Arapça	1084/1673	4	277
<i>Sûretü'l-i'lâm kitâbu sakku'l-bükkâm</i>	Hacı Ali b. Musa	Arapça	1150/1738	170	
<i>İ'lâm sûretleri</i>	(?)	Türkçe	(?)	79	123
<i>Risâletü terciübü'l-beyyinât</i>	Hasan b. Nasûh el-Bosnevî (?)	Arapça	1217/1802	18	3979/4
<i>Tercübü'l-beyyinât</i>	Hasan b. Nasûh el-Bosnevî (?)	Arapça	(?)	44	9012/1

## 2.7.2. Kazâ Şerhleri

Kitap İsmi	Müellif Adı	Yazıldığı Dil	İstinsah Yılı	Varak Sayısı	Demirbaş No
<i>Münyetü'l-müfîfi</i>	Yüsuf b. Ebî Saïd Ahmed es-Sicistânî (ö. 639/1240)	Arapça	1075/1664	193 +2	188
<i>Dürerü'l-bükkâm fi şerhi Ğureri'l-abkâm (I. Cilt)</i>	Molla Hüsrev Muhammed b. Ferâmuz (ö. 885/1480)	Arapça	1096/1685	5+299	1444/6
<i>Dürerü'l-bükkâm fi şerhi Ğureri'l-abkâm (II. Cilt)</i>	Molla Hüsrev Muhammed b. Ferâmuz (ö. 885/1480)	Arapça	1096/1658	243	1444/7

## 2.7.3. Kazâ Hâşiyeleri

Kitap İsmi	Müellif Adı	Yazıldığı Dil	İstinsah Yılı	Varak Sayısı	Demirbaş No
<i>Hâşiyetü Câmi'i'l-fusûleyn</i>	Zeyneddin b. İbrahim İbn Nüceym (ö. 970/1563)	Arapça	1012/1603	28	3800/1

Kütüphanede ilk dönem kazâ kitaplarına rastlanamamıştır. Mevcut eserler arasında yer alan kazâ kitaplarından ikisinin müellifiyle alakalı bilgiye ulaşamamıştır. Eserlerden sadece Abdülbaki İspirîzâde'nin kaleme aldığı *Mecmû'âtü'l-resâil* Türkçedir.

İbnü's-Şihne Ahmed b. Muhammed b. Muhammed'in (ö. 882/ 1477) yazdığı *Lisânü'l-hükkâm*'ı üzerine Mahmûd b. Berekât b. Muhammed el-Bâkânî bir tetimme yazmıştır.<sup>62</sup> *Lisânü'l-hükkâm*, İslam muhâkeme usûlüne dair, kadıların el kitabı hâline gelmiştir. İbnü's-Şihne otuz fasıl olarak planladığı eseri yazarken yirmi birinci fasılda vefat etmiştir. Eser, Burhâneddin İbrahim el-Hâlifî el-Halebî el-Adevî tarafından *Gâyetü'l-merâm fi tetimmeti lisâni'l-hükkâm* adıyla tamamlanmıştır.<sup>63</sup>

Bu tür içerisinde Hassâf'ın *Edebü'l-kâdîsi*<sup>64</sup> ile bunun Sadrüşşehîd Ömer b. Abdülaziz tarafından yapılan şerhi<sup>65</sup> ve Serûcî'ye ait *Edebü'l-kâdîsi* önemlidir.<sup>66</sup> Ancak bu eserler kütüphanede bulunmamaktadır. Norman Calder'in, İbn Âbidîn'in *'Ukûdü resmî'l-müftî* adlı risalesinin tahlili de dikkate değer bir çalışma olarak burada zikredilebilir.<sup>67</sup>

Listede bahsi geçen i'lâm, sözlükte, bildirmek, öğretmek, işaret koymak manalarına gelir. Terim olarak, şer'î bir hükmü veren hâkimin imzasını ve müh-

62 Hayreddin Zirikli, *el-İ'lâm kâmus-ı terâcim* (Beyrut: 2002): 1, 230; Şükrü Özen, "İbnü's-Şihne", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2000), 21: 224-225; Özel, *Hanefti Fıkıh Âlimleri*, 279; eser için bkz. [http://www.riyadhalelm.com/book/33/6\\_lsan\\_alhkam.pdf](http://www.riyadhalelm.com/book/33/6_lsan_alhkam.pdf).

63 Şükrü Özen, "İbnü's-Şihne", 21: 222-225.

64 Ahmed b. Ömer Hassâf, *Şerbu Edebi'l-kâdî*, nşr. Muhyi Hilal Serhan (Bağdat, 1977).

65 Ögüt, "Edebü'l- kâdî", 10: 409.

66 Ahmet b. İbrahim b. Abdulganî Serûcî, *Edebü'l-kâdî*, nşr. Sıddık b. Muhammed Yasin (Beyrut, 1977).

67 Norman Calder, "İbn Abidin'in 'Ukûdü Resmî'l-Müftî' adlı Risalesi", trc. Şenol Saylan, *Usûl İslam Araştırmaları 2/2* (Temmuz-Aralık 2004): 190-208.

rünü taşıyan belge demektir. Bu belge, davacının iddiasını, dayandığı delilleri, davalının cevabını, varsa def'in sebeplerini, verilen hükmün gerekçelerini ve nasıl karar verildiğine dair kayıtları ihtiva eder. İ'lâm belgelerini diğer şer'iyce sicilleri kayıtlarından ayıran en önemli özellik, hâkimin verdiği kararı ihtiva etmesidir. Kadı yargılamayı tamamladıktan sonra verdiği kararı önce taraflara şifâhî olarak bildirir, sonra i'lâm belgesini tanzim ederek davacı ve davalıya belgenin birer sûretini verir ve bir suretini de sicile kaydeder.<sup>68</sup>

Molla Hüsrev (ö. 885/1480), uzun yıllar kadılık ve kazaskerlik yapmış, *Ğurerü'l-abkâm*'ı hazırlamıştır. Bu eser, kısa ve özlü hükümleriyle adeta maddeler hâline getirilmemiş bir kanun hüviyetindedir; yıllarca resmî olmayan bir kanun metni gibi kullanılmıştır. Molla Hüsrev, bu kitabı şerh ederek *Dürerü'l-hükkâm fi şerhi Ğureri'l-abkâm* adlı eserini meydana getirmiştir. İbadet ve muâmelâta dair meselelerin yer aldığı eserde 55 kitap, 120 bâb, 35 fasıl, 3 muhtelif mesele, bazı tekmile ve tenbihler bulunmaktadır.<sup>69</sup> Hükümlerin delilleri zikredilmemiş, kitapların başında konu ile ilgili bazı âyet ve hadislerle yetinilmiştir. Hanefî hukukçuları arasındaki ihtilaflara ve hukukî münakaşalara yer verilmiş, Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezhebine ait görüşler de zikredilmiştir. Müellif bazı meselelerde tercih ve görüşlerini belirtmiş, önceki bazı hukukçuları tenkit etmiştir.

*Dürerü'l-hükkâm*'ın şerh ve haşiyelerinden başlıcaları şunlardır: Kınalızâde Ali Efendi'nin (ö. 979/1572) *Hâşiye 'alâ Düreri'l-hükkâm*'ı, Kadı Mehmed Vâni Efendi'nin (ö. 1000/1592) *Nakdû'd-Dürer*'i, Azmîzâde Mustafa Hâletî'nin *Hâşiye 'ale'd-Dürer ve'l-Ğurer*'i, İsmail b. Abdülganî en-Nablûsî'nin *el-İbkâm*'ı, Hasan b. Ammâr eş-Şürünbülâlî'nin (ö. 1069/1658) *Ğunyetü zevi'l-abkâm fi buğyeti Düreri'l-hükkâm*'ı, Nuh b. Mustafa er-Rûmî'nin (ö. 1070/1659) *Netâicü'n-nazar fi havâşî'd-Dürer*'i, Abdülhalim b. Pîr Kadem'in (ö. 1088/1677) *el-Keşf bi-rumûzi'l-Ğureri'l-abkâm ve tenvîri Düreri'l-hükkâm*'ı, Ebû Saîd el-Hâdimî'nin (ö. 1176/1762) *Hâşiye 'ale'd-Dürer*'i.<sup>70</sup>

68 Ahmet Akgündüz, "İ'lâm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2000), 22: 72-73.

69 Ahmet Akgündüz, "Dürerü'l-hükkâm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1994), 10, 27-28.

70 Ahmet Akgündüz, "Dürerü'l-Hükkâm", 10: 27-28.

## 2.8. Vakıf Eserleri

Sözlükte durmak, durdurmak, alıkoymak anlamlarına gelen vakıf kelimesi, terim olarak ise bir malın mâliki tarafından dinî, içtimaî ve hayrî bir gayeye ebediyen tahsis edilmesi anlamına gelir. Vakıflar, hukukî bir işlemle kurulan ve İslam medeniyetinin önemli unsurlarından birini teşkil eden hayır müesseseleridir.<sup>71</sup>

Kitap İsmi	Müellif Adı	Yazıldığı Dil	İstinsah Yılı	Varak Sayısı	Demirbaş No
<i>Abkâmü'l-evkâf</i>	Ahmed b. Ömer el-Hassâf (ö. 261/874)	Arapça	956/1549	103	1423/2
<i>el-Vâkıfûne fi'l-Arafa</i>	Baldırzâde Muhammed Efendi (ö. 1060/1650)	Türkçe	(?)	7	9026/3

Doğrudan vakıf konusunun işlendiği eserlerin kütüphanede oldukça az olduğu görülmektedir. Hassâf'ın eseri ise bu konuda kaynak addedilen temel eserlerdendir.

## 2.9. Küllî Kâide Eserleri

Kâide, fıkıhta çeşitli olaylara ilişkin olarak yer alan hükümleri toparlamaya ve onlara ortak açıklama getirmeye yönelik bir çabanın ürünüdür. Küllî kâideler, fikhî birikimin ortaya çıkardığı ana ilkeleri tanıtmak ve fikhın farklı alanlardaki fer'î meselelere getirdiği çözümlere ortak açıklama getirme fonksiyonuna sahiptir.<sup>72</sup>

Kitap İsmi	Müellif Adı	Yazıldığı Dil	İstinsah Yılı	Varak Sayısı	Demirbaş No
<i>el-Eşbâb ve'n-nezâir</i>	Zeyneddin b. İbrahim İbn Nüceym (ö. 970/ 1563)	Arapça	1107/1695	200	209
<i>el-Fennü's-sâdis mine'l-Eşbâb ve'n-nezâir</i>	Zeyneddin b. İbrahim İbn Nüceym (ö. 970/ 1563)	Arapça	969/1562	166	8995
<i>Kavâninü mesâilî's-şer'iyye</i>	(?)	Arapça	(?)	67	3802/3

71 Hacı Mehmet Günay, "Vakıf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2012), 42: 475.

72 Mustafa Baktır, "Kaide", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2012), 22: 207.

Küllî kâideler konusunda tesbit ettiğimiz üç eserden *el-Eşbâh ve'n-nezâir* bu alanın önde gelen eseridir. *el-Fennü's-sâdis mine'l-Eşbâh ve'n-nezâir* ise bu ilk eserin bir bölümüdür. *Kavânînü mesâilî's-ser'ıyye*'ninse müellifi bilinmemektedir.

Küllî kâideleri derlemeye yönelik ilk eser<sup>73</sup> Debûsî'ye aittir.<sup>74</sup> Kerhî'nin *el-Usûl* adlı kavâid risalesi, Necmeddin en-Nesefî tarafından şerh edilmiştir.<sup>75</sup> *Mecelle*'nin başında küllî kâidelerin doksan dokuz tanesine yer verilmiştir.<sup>76</sup> Bu eserler kütüphanede yer almamaktadır.

## 2.10. Hudûd Eseleri

Hudûd; birbirine karışabilecek iki şey arasındaki bölüm, bir şeyin sonu, sınırı gibi anlamlar verilen hadd kelimesinin çoğulu olup, ıstılah olarak sulh kökünden türetilmiştir. Bir kavmin bir işte ayrılıktan sonra bir araya gelmesini ifade eder. Fıkıh kitaplarında fıkıh ıstılahları, ilgili bahisler içerisinde tanımlanır. Ayrıca tanımları konu alan müstakil kitaplar da kaleme alınmıştır. Bu tür eserler hudûd, ıstılah, tarif, kâmûs vb. başlıklar altında bulunabilir.<sup>77</sup>

Kitap İsmi	Müellif Adı	Yazıldığı Dil	İstinsah Yılı	Varak Sayısı	Demirbaş No
<i>Kitâbü'l-hudûd ve'l-abbâm</i>	Ali b. Muhammed eş-Şahrûdî (ö. 875/1470)	Arapça	1158/1745	24	3937/3
<i>Enisü'l-fukahâ</i>	Kâsım b. Abdullah el-Konevî (ö. 978/1570)	Arapça	(?)	48	1425

Hudûd ve ıstılah konusunda meşhur bir eser olan *Enisü'l-fukahâ*'nın bir nüshası Ziya Bey Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.

73 Örnek olarak bkz. Ali Ahmed en-Nedvî, *el-Kavâid ve'd-davâbitü'l-müstablasa mine't-Tabrîr* (Kahire, 1991); Muhammed er-Rukî, *Kavâidü'l-fıkbi'l-İslâmî min hilâli Kitâbi'l-İşrâf alâ mesâilî'l-bilâf* (Dimaşk, 1997).

74 Ubeydullah b. Ömer b. İsa ed-Debûsî, *Te'sisü'n-Nazar*, thk. Halil Muhyiddin Hüseyin (Beirut, 2001).

75 Ubeydullah b. el-Hüseyin b. Dellâl el-Kerhî, *Usûl*, (*Te'sisü'n-Nazar* içinde), thk. M. Mustafa Kabbanî (Beirut, ts.); Hacı Yunus Apaydın, "el-Kerhî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25: 285-287.

76 Baktır, "Kaide", 22: 207.

77 Bkz. Halis Demir, "İslam Hukukunda Hudûd ve İstılah Edebiyatı", *Turkish Studies-Türkoloji Araştırmaları* 11/5 (2016): 199-226.

## 2.11. Hilâf Eserleri

Sözlükte zıt, birine muhalif olmak, birini öne çıkarmak, diğerini geri bırakmak anlamlarına gelen hilâf, muvafakatın zıddı olup,<sup>78</sup> istilâh olarak, istinbat edilen şer'î bir hükmü muhaliflerin yıkmasından korumak için şer'î delillerin çeşitli şart ve durumlarından bahseden bir ilim şeklinde tarif edilir. Bir mezhep içerisinde veya farklı mezhepler arasında çeşitli sebeplerle ihtilâfın varlığı bir vakıadır. Mukayeseli İslam hukuku çalışmaları, bir başka ifadeyle hilâf eserleri, ihtilâfları sebep, sonuç ve delilleriyle beraber ortaya çıkarması bakımından önemlidir. Hilâf, fıkıh tarihinin ilmî birikiminin tarafsız bir gözle değerlendirilebileceği bir alandır.<sup>79</sup>

Kitap İsmi	Müellif Adı	Yazıldığı Dil	İstinsah Yılı	Varak Sayısı	Demirbaş No
<i>Kitabü îsâri'l-ensâf fi âsâri'l-bilâf</i>	Yusuf Kızıoğlu b. Abdullah ed-Dımaşkı (ö. 654/1256)	Arapça	859/1455	68	3773/1
<i>Hakâiku'l-manzûmeti'n-Nesefiyye fi'l-bilâfiyyât</i>	Mahmud b. Muhammed el-Efsencî (ö. 671/1272)	Arapça	(?)	247	40

*Hakâiku'l-manzûmeti'n-Nesefiyye fi'l-bilâfiyyât*, Nesefî'nin hilâf ilmi ile alakalı kitabının kütüphanede bulunan şerhidir. Necmeddin en-Nesefî'nin (ö. 537/1142) hilâf ilmine dair yazdığı *el-Manzûmetü'n-Nesefiyye'si*<sup>80</sup> bu türe ilk örnektir.<sup>81</sup> Bu eser, muhtasar bir fıkıh metnidir. Ebû Hanîfe ve talebeleri Muhammed b. Hasan, Ebû Yûsuf, Züfer b. Hüzeyl ile İmam Şâfî ve Mâlik'in görüşlerini içermektedir. Özet olması, tertibi ve dilinin sadeliği dolayısıyla medreselerde ders kitabı olarak okutulmuş, şerhleri ve ihtisarları yazılmıştır.<sup>82</sup>

78 İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 10: 90; Ferdinand Total, *Müncid* (Beyrut, 1986), 193.

79 Bkz. Halis Demir, "Hanefî Mezhebinde Hilâf Lüteratürü", *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/2 (2015): 111-146.

80 Ömer b. Muhammed b. Ahmed Necmeddin en-Nesefî, *el-Manzûmetü'n-Nesefiyye* (Nazmü'l-hilâfiyyat tercümesi), nşr. Azmi Bilgin (Ankara, 1996).

81 Ferhat Koca, "el-Manzûmetü'n-Nesefiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27: 34-35.

82 Abdulkadir b. Muhammed Kureşî, *el-Cevâbiri'l-mudiyye fi tabakâti'l-Hanefiyye*, thk. Abdulfetah Muhammed el-Hulv (Riyad, 1993): 2, 657-660; Kâsım b. Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim*, thk. M. H. Ramazan Yusuf (Dımeşk, 1996): 47; Ayşe Humeyra Arslantürk, "Nesefî, Necmeddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2006), 32: 571-573.

*İsâru'l-insâf fi âsâri'l-bilâf*ın müellifi Şemseddin Yûsuf b. Ferağlı'dır (ö. 654/1256). Bağdat'ta doğan müellif Dımaşk'ta vefat etmiştir. Kitap ibadet, ukûbat ve muamelât bahislerini ihtiva etmekte olup, eser, fakihlerin ihtilafları ve bunların sebepleri konusunda bir fikir vermektedir.<sup>83</sup> Hanefîlerin meşhur fetvâlarını eserine alan müellif, mezhepler arasında delil olarak kullanılan ihtilaflı hadislerde ise tercihte bulunmuştur.<sup>84</sup>

## 2.12. Diğer Mezheplere Ait Bazı Eserler

Kitap İsmi	Müellif Adı	Yazıldığı Dil	İstinsah Yılı	Varak Sayısı	Demirbaş No
<i>el-Varakât fi'l-usûl</i>	Abdülmelik b. Abdullah el-Cüveynî (ö. 478/1085)	Arapça	(?)	9	1445/5/1
<i>Kitâbü'l-İbkâm fi usûli'l-abkâm</i>	Ali b. Muhammed el-Âmidî (ö. 631/1223)	Arapça	(?)	153	4018/2
<i>Mubtasaru'l-Müntehâ</i>	Osman b. Ömer İbni Hâcib (ö. 646/1249)	Arapça	(?)	6	1549/7/11
<i>el-Mubtasaru'n-Nâfi fi'l-fikhi'l-İmâmiyye</i>	Câfer b. Hasan Necmeddin eş-Şîî (ö. 676/1277)	Arapça	(?)	-	370
<i>Fethü'l-vehbâb li-şerhi menbeci'l-tullâb</i>	Zekeriyya el-Ensârî (ö. 926/1520)	Arapça	1033/1624	374	1419/1
<i>el-Vesâil ilâ ma'rifeti'l-evâil</i>	Abdurrahman b. Ebi Bekr es-Suyûtî (ö. 911/1505)	Arapça	(?)	57 -25	3861/1

Kütüphanede farklı mezheplere dair çok az eser tespit edilebilmiştir. Bunlar Mu'tezile, Şâfiî ve Şia mezheplerine ait birer usûl kitabıdır. Bunlardan *el-Varakât fi'l-usûl* neşredilmiştir.<sup>85</sup>

Âmidî (ö. 631/1223), Eş'arî kelamcısı ve usûl-i fıkıh âlimi olup, eseri *el-İbkâm fi usûli'l-abkâm*, mütakellim metoduna göre yazılmış önemli bir fıkıh usûlü kitabıdır. Eser, Kâdî Abdülcebbar'ın *el-Umed*, Cüveynî'nin *el-Burbân*, Ebü'l-Hüseyn el-Basrî'nin *el-Mu'temed* ve Gazzâlî'nin *el-Mustasfâ* adlı eserlerinin bir hülasasıdır.<sup>86</sup>

83 İbn Hallikan, *Vefeyâtü'l-â'yân* (Kahire, 1948), 3: 142; Ali Sevim, "Sıbt İbnü'l-Cevzi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2009), 37: 87-88.

84 Şemsuddin Yûsuf Kızıoğlu, *İsâru'l-insâf fi âsâri'l-bilâf*, thk. Nâsru'l-Ali el-Huleyfî (Kahire, 1987).

85 Abdülazim ed-Dîb, "Cüveynî, Abdülmelik b. Abdullah b. Yûsuf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1993), 8: 141-144.

86 Seyfeddin Ali b. Muhammed el-Âmidî, *el-İbkâm fi usûli'l-abkâm* (Beyrut, 1985); Emrullah Yüksel, "Âmidî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1991), 3: 57-58.



## 3. Kütüphanede Fıkıh ile İlgili Matbu Nüshası Bulunmayan Kitaplar

Kitap İsmi	Müellif Adı		Kitap İsmi	Müellif Adı
<i>Şerbu Usûli'l-fıkh</i>	(?)	63	<i>Kitâbü Mahmûdiyye min 'ilmi'l-ferâiz</i>	Ahmed b. Ahmed b. İsmail
<i>el-Kitâb fi usûli'l-fıkh</i>	Şuhûdî	64	<i>Cerîdetü'l-ferâiz</i>	Hammâd Efendi
<i>Mesâilü'd-dâirât</i>	Bağdâdî (ö. 429/1037)	65	<i>Ferâiz-i Vâfiye</i>	Muhammed b. Mustafa (ö. 1100/1688)
<i>İ'lâm sûretleri</i>	(?)	66	<i>Müntehab-ı Şerbu'l-Ferâiz</i>	Cürcânî (ö. 816/1413)
<i>Hâşiye fi havâşî'd-Dürer ve'l-Ğurer</i>	Molla Hüsrev (ö. 885/1480)	67	<i>Mecmû'âtü'r-resâil</i>	(?)
<i>Ummânü'l-Hüdâ şerbu Kenzi'd-dekâik</i>	(?)	68	<i>Sûretü'l-i'lâm kitâbu sakkü'l-bükkâm</i>	Hacı Ali b. Musa
<i>el-Ferâid şerbu Mülteka'l-ebbur (II. Cilt)</i>	İsmail b. Sinâneddin es-Sivâsî (ö. 1048/1638)	69	<i>Kitâbü Sirâciyye min 'ilmi'l-ferâiz</i>	Sâlih Efendi
<i>Hâşiye alâ dibâceti'd-Dürer</i>	Hamevî (ö. 1098/1687)	70	<i>Cevâbirü'l-keâm mine'l-ferâiz</i>	Muhyiddin b. Alâeddin el-Hüseynî
<i>Mecmû'âtü'r-resâil</i>	Abdullah es-Sivâsî	71	<i>Risâletü'l-ferâiz</i>	(?)
<i>Âdâbu'l-maraz ve'l-mevt</i>	Hâdimî (ö. 1176/1762)	72	<i>Terceme-i Ferâiz</i>	(?)
<i>el-Îzâb</i>	Yahya el-Koçhisârî	73	<i>Terceme-i Ferâizi's-Secâvendî</i>	(?)
<i>Mubtasaru'l-fıkh</i>	(?)	74	<i>el-Veciz fi'l-fetâvâ</i>	Burhânüşşeria (ö. 616/1219)
<i>Şerbu Mülteka'l-ebbur</i>	İzmirî (ö. 1165/1751)	75	<i>Yetîmetü'd-debr fi fetâvâ eblî'l-'asr</i>	Tercümânî (ö. 645/1257)
<i>Hâşiye alâ kitâbi'l-buyû' mine'l-Hidâye</i>	(?)	76	<i>Fetâvâ-yı Netf</i>	Demracî (801/1398)
<i>Mesâil-i Fıkbiyye</i>	(?)	77	<i>Tercibü'l-beyyinât</i>	Hasan b. Nasuh el-Bosnevî (?)
<i>Fıkıb Kitabı</i>	(?)	78	<i>Cevâbirü'l-fıkh</i>	Harizmî (ö. 771/1369)
<i>Fıkıb Kitabı</i>	(?)	79	<i>Câmi'ü'l-fetâvâ</i>	Karamânî (ö. 860/1456)
<i>Kitâbu'l-Gaznevî</i>	Nasrüddin b. İbrahim el-Gaznevî	80	<i>Fetâvâ-yı Müeyyedzâde</i>	Müeyyedzâde (ö. 922/1516)
<i>Risâletü tercibü'l-beyyinât</i>	Hasan b. Nasûh el-Bosnevî (?)	81	<i>Mâ'rûzât-ı Ebussuûd</i>	Ebussuûd (ö. 982/1574)

<i>Mecmû'âtü'l-resâil</i>	Abdülbâki İspirizâde	82	<i>Fetâvâ-yı Üskübî</i>	Muhammed b. Abdullah el-Üskübî (ö. 1020/1611)
<i>Terceme-i Mukaddimetü's-salât</i>	Molla Fenârî (ö. 834/1431)	83	<i>Fetâvâ-yı Yahya Efendi</i>	Yahya b. Zekeriyya (ö. 1053 /1653)
<i>Mukaddimetü's-salât</i>	Molla Fenârî (ö. 834/1431)	84	<i>et-Tabkkîk fi'l-keşf 'an mes'ele't-tatlik</i>	Şürünbülâlî (ö. 1069/1659)
<i>et-Tâvdib şerhu Mukaddimetü's-salât li's-Semerkandî</i>	Karamânî (ö. 809/1406)	85	<i>el-Fetâva'l-Mubammediyye fi'l-fikbi'l-Hanefiyye</i>	Remlî (ö. 1081/1671)
<i>Terğibü's-salât</i>	Muhammed b. Ahmed ez-Zâhid	86	<i>Tertîbü'l-fetâvâ İbn Nüceym</i>	İbn Nüceym (ö. 970/1563)
<i>İlm-i bâl</i>	(?)	87	<i>Hakâik</i>	Esfencî (ö. 671/1272)
<i>el-Menâsik</i>	(?)	88	<i>Vâki'âtü'l-müftin</i>	Abdülkadir b. Yûsuf Kâdirî (ö. 1084/1674)
<i>'Umdetü'l-İslam</i>	Abdülaziz el-Fârisî	89	<i>el-Vâkıfîne fi'l-'arafa</i>	Baldırzâde (ö. 1060/1650)
<i>Şerhu Mukaddimetü's-salât</i>	Taşköprüzâde (ö. 968/1560)	90	<i>Fetâvâ-yı Ali Efendi (I. Cilt)</i>	Çatalcalı Ali Efendi (ö. 1103/1692)
<i>el-Hayât şerhu Şurûti's-salât</i>	Mustafa b. Hamza (ö. 1085/1674)	91	<i>Fetâvâ-yı Atâullah</i>	Atâullah Muhammed (ö. 1127/1715)
<i>Tercemetü Metni's-Sirâc</i>	Ömer b. Mustafa el-Kirmeyânî	92	<i>Kavânînu Mesâilî's-şer'iyye</i>	(?)
<i>Menâsiku'l-hacc</i>	Muhammed b. Yûsuf (ö. 979/1571)	93	<i>Babrü'l-fetâvâ</i>	Kadırzâde Muhammed (ö. 1173/1759)
<i>'Umdetü'l-bayrât fi şurûti's-salât</i>	el-Bâlî b. Ali b. Muhammed b. Hüseyin	94	<i>Surretü'l-fetâvâ</i>	Sâdık Mehmed Sakızî (ö. 1059/1649)
<i>Manzûme-i Seyyid Mubammed</i>	Muhammed Fütühî Efendi	95	<i>Netîcetü'l-fetâvâ</i>	Dürriizâde (ö. 1215/1800)
<i>Şerhu Ferâiz-i Şibâb</i>	Muhammed b. Ahmed el-Kâdî	96	<i>Şerhu Sirâceddin es-Secâvendî</i>	İbn Kemâl Paşa (ö. 940/ 1533)
<i>Metn-i Sirâciyye</i>	Sâlih Efendi (?)	97	<i>Mecmû'âtü'l-fetâvâ</i>	(?)-
<i>Necâtü'l-musallî</i>	Şevkî (ö. 1224/1809)	98	<i>Fetâvâ-yı İbn Nüceym</i>	Muhammed b. Abdullah
<i>Kitâbü'l-fevâid ve's-salât ve'l-'avâid</i>	Zebîdî (ö. 893/1487)	99	<i>Fetâvâ-yı Pîr Mehmed Efendi</i>	Pîr Mehmed b. Yûsuf (866/)
<i>Takrîr-i Ferâiz</i>	(?)	100	<i>Fetâvâ</i>	Yenişehirli Ali Efendi
<i>Cevâbirü'l-ke'lâm mine'l-ferâiz</i>	Cevherî Efendi	101	<i>Mecmû'âtü'r-resâil</i>	Numân b. Ahmed Hamdî

<i>Menâsiku'l-hacc</i>	Sinâneddin Yûsuf Amasyevî (991/ )	102	<i>Mecmû'âtü'r-resâil</i>	İbrahim Efendi
<i>Abkâmü'l-hayz</i>	Ebü'l-Abbâs (?)	103	<i>Mecmû'âtü'r-resâil</i>	Muhammed el-Maraşî (Saçaklızâde)
<i>Ferâiz-i Vâftıye</i>	Hâcibzâde (ö. 1100/1688)	104	<i>Kitâbü'l-fetâvâ</i>	Selanikli Mîr Muhammed Efendi
<i>Sirâcü'l-musallî (?)</i>	Birgivi (ö. 981/1573)	105	<i>Mecmû'âtü'l-fetâvâ</i>	(?)
<i>Mefâtihu's-salât ve Yenâbi'u'l-hayât</i>	Şeyh Ahmed el-Hâss Ümmî (?)	106	<i>Mecmû'âtü'l-fetâvâ ve's-sukûk</i>	Mustafa b. Muhammed el-İsâmü'l-Askerî
<i>Mecmû'atü Fevâidi Mütenevvi'a</i>	(?)	107	<i>Şerhu Fetâva'z-Zeyniyye fi fikhi'l-Hanefiyye</i>	Muhammed b. Cemâleddin eş-Şihâbî
<i>Kitâbü'l-Ferâiz</i>	Şihâbüddin Ebû Hamîd b. Muhammed	108	<i>el-Mütedâvilât fi'l-fetâvâ</i>	(?)
<i>Kitâbü'l-fıkh</i>	(?)	109	<i>Ebusuûd Dönemi Muteber Kanunları</i>	(?)
<i>Mûlahhasü'l-ferâiz</i>	Aksarâyî (ö. 950/1544)	110	<i>Mecma'u'l-fetâvâ</i>	Ahmed b. Muhammed (ö. 522/1128)
<i>Hediyetü'l-mü'minîn</i>	Hâcibzâde (ö. 1100/1689)	111	<i>el-Fetâvâ'l-Ferâiziyye</i>	Filibeli Ahmed Hulûsî b. Muhammed
<i>Fıkıh Kitabı</i>	(?)	112	<i>Fevâidü'l-fetâvâ</i>	(?)
<i>Menâsik-i Hac</i>	(?)	113	<i>Fetâvâ-yı Müftî Mubammed</i>	Muhammed el-İskilibî
<i>Mevbibetü'l-ferâiz</i>	Ahmed Saîd b. Mahmûd es-Sivâsî	114	<i>Fetâvâ</i>	(?)
<i>Namaz Risâlesi</i>	(?)	115	<i>Fetâva's-Secâvendî</i>	Secâvendî (ö. 596/1200)
<i>Âdâbü'l-evsiyâ</i>	[...] Zenbilli Ali Cemâlî (ö. 932/1526)	116	<i>Müştemi'u'l-abkâm</i>	Yahya b. Abdullah er-Rûmî (ö. 864/1460)
<i>Hulâsatü'l-Bezzâziyye muhtasar</i>	Bezzâzî (ö. 827/1424)	117	<i>Dürerü'l-hükkâm fi şerhi Ğureri'l-abkâm</i>	Molla Hüsrev (ö. 885/1480)
<i>Mürşid-i Müte'ebbilîn</i>	Kutbüddinzâde (885/1480)	118	<i>Hâşiyetu Câmî'i'l-fusûleyn</i>	İbn Nüceym (ö. 970/1563)
<i>Fî beyâni't-talâk</i>	(?)	119	<i>Bidâtü'l-hükkâm fi's-sukûk</i>	Hâcibzâde (ö. 1100/1688)
<i>Kitâbü'n-nikâb</i>	Hisâlî (ö. 1087/1676)	120	<i>Bedâi'u's-sukûk fi'l-vesâiki's-şer'iyye</i>	Şânîzâde (ö. 1232/1847)
<i>Kitâbü'n-nikâb</i>	(?)	121	<i>Münyetü'l-müftî</i>	Sicistânî (ö. 639/1240)

<i>Künyetü'l-münye li-tetmimi'l-Ğunye</i>	Zâhidî (ö. 658/1260)	122	<i>Lisânü'l-bükkâm fi ma'rifeti'l-abkâm</i>	İbnü'ş-Şihne (ö. 882/1477)
<i>Dav'us-Sirâc</i>	Kelâbâzî (700/1300)	123	<i>'Umdetü'l-bükkâm</i>	Muhammed b. Abdullah
<i>Kurretü 'ayni'l-mübtedi ve râbati kalbi'l-müntehî</i>	Ahmed es-Sivâsî (ö. 803/1400)	124	<i>Tercîbü'l-beyyinât</i>	(?)

Yaptığımız araştırmaya göre kütüphanedeki İslam hukuku ile ilgili eserler içerisinde usûl, furû, ilmihâl, namaz, hac, aile hukuku, fetvâ, kazâ, vakıf, hilâf, küllî kâideler ve diğer mezhepler konularına ait yukarıdaki listede yer alan eserlerin matbu nüshaları tespit edilememiştir.

#### 4. Üzerinde En Çok Çalışma Yapılan Eserler

Eser	Şerh	Hâşiye	Toplam
<i>Muhtasar</i> (Kudûri)	2	-	2
<i>Menârü'l-envâr</i>	4	3	7
<i>Muhtâr</i>	2	-	2
<i>Mülteka'l-ebhur</i>	3	-	3
<i>Hidâye</i>	3	1	4
<i>el-Ferâizu's-Sirâciyye</i>	4	-	4
<i>Mukaddime</i>	1	-	1
<i>'Umdetü'l-İslâm</i>	1	-	1
<i>Münyetü'l-musallî</i>	1	-	1
<i>Tuhfetü'l-mülûk</i>	2	-	2
<i>Ğurerü'l-abkâm</i>	1	3	4
<i>Kenzü'd-dekâik</i>	3	-	3
Toplam	27	7	34

Kütüphanede *Menârü'l-envâr* üzerine 4 şerh ve 3 hâşiye olmak üzere toplamda 7 eser bulunmaktadır. İslam miras hukukuna dair *el-Ferâizu's-Sirâciyye* üzerine de çokça şerh yazılmıştır. Üzerine şerh ve hâşiyeler yazılan *Hidâye* ve *Ğurerü'l-abkâm* isimli eserlerin ise kütüphanede müstakil metinleri bulunmamaktadır.

## 5. Yazıldığı Dil Açısından Eserler

	Usûl	Fürû	İlmihâl	Aile Hukuku	Ferâiz	Fervâ	Kazâ	Vakf	Külli Kâide	Hudûd	Hilâf	Diğer Mezhepler
Arapça	16	47	32	3	19	28	17	1	3	2	2	7
Osmanlıca		2	12	1	9	11	2	1				
Farsça			2									
Arapça-Osmanlıca			2									
Arapça-Osmanlıca-Farsça			1									
<b>Toplam</b>	<b>19</b>	<b>49</b>	<b>49</b>	<b>4</b>	<b>30</b>	<b>44</b>	<b>21</b>	<b>2</b>	<b>3</b>	<b>2</b>	<b>2</b>	<b>7</b>

Kütüphanedeki eserlerin 168 tanesi Arapça, 52 tanesi Türkçe, 2 tanesi Farsça, birer tanesi Arapça, Türkçe, Arapça-Türkçe ve Farsçadır. Kütüphanede toplam 231 eser bulunmaktadır.

## 6. İstinsah Tarihi Bakımından Eserler

Yüzyıl	Usûl	Fürû	İlmihâl	Aile Hukuku	Ferâiz	Fervâ	Kazâ	Vakf	Külli Kâide	Hudûd	Hilâf	Diğer Mezhepler
1		1	1									
2								1				
3		2	1									
4		3										1
5		4	1		1	3						
6	1	4				2	1					3
7	7	5	4		1						2	1
8	4	4	7	1	3	5	5			1		
9	2	7	7		1	4	1		2	1		
10		10	3	1	2	9	3	1				
11		2	8		2	4	1					
12						1						
13												
<b>Toplam</b>	<b>15</b>	<b>43</b>	<b>33</b>	<b>2</b>	<b>9</b>	<b>29</b>	<b>11</b>	<b>2</b>	<b>3</b>	<b>2</b>	<b>2</b>	<b>5</b>

Tabloya göre usûl, fûrû ve ilmihâl kitaplarının yazımı 7, 8, 9, ve 10. yüzyıllarda yoğunluk kazanmıştır. Yine 10. yüzyılda daha ziyade fûrû kitapları, 10. yüzyılda ise ilmihâl kitapları telif edilmiştir. İstinsah tarihi bakımından bütün türlere ait yoğun bulunan eserler, 8. yüzyılı göstermektedir.

## 7. Müelliflerin Vefat Tarihleri Bakımından Eserler

	Usûl	Fûrû	İlmihâl	Nikâh	Ferâiz	Fervâ	Kazâ	Vakıf	Külli Kâide	Hudûd	Hilâf	Diğer Mezhepler
Vefat Tarihi Bilinen Müelliflerin Eserleri	14	41	29	2	10	29	13	2	2	2	1	7
Vefat Tarihi Bilinmeyen Müelliflerin Eserleri		5	6		10	7	4					
Müellifi Bilinmeyen Eserler	2	5	8	2	7	6	2		1			
Toplam												

Kütüphanedeki eserlerden 155 tanesinin müelliflerinin vefat tarihleri bilinmektedir. Vefat tarihi bilinmeyen müelliflerin sayısı 39, müellifi tespit edilemeyenler ise 39 adettir.

## 8. Değerlendirme ve Sonuç

Ziya Bey Yazma Eser Kütüphanesi'nde İslam hukuku ile alakalı, mükerrerler hariç, 231 eser tespit edilmiştir. Bunlar Arapça, Türkçe ve Farsça olarak kaleme alınmıştır. Kütüphanenin 1900'lü yılların başında kurulmuş olması, eserler üzerinde şehrin eğitim-öğretim hayatıyla alakalı ayrıntılı değerlendirme yapılmasına imkân vermemektedir. Kitapların çoğunun başka şehir ve kütüphanelerden temin edildiği görülmektedir. Kütüphanede bulunan 158 adet yazma eser araştırmacıların ilgisini beklemektedir.

Kitapların eğitim-öğretim hayatıyla irtibatını kurabilmek adına, Osmanlı medreselerinde okutulan fıkıh dersleri ve kitapları hakkında şu bilgileri nakletmek yerinde olacaktır:<sup>87</sup>

- Yirmili Medreseler: *Şerb-i Ferâiz (Ferâiz)*
- Otuzlu Medreseler: *Tenkîh, Tavdîh*
- Kırklı Medreseler: *Sadrüşşerâ, Tavdîh*
- Ellili Medreseler: *el-Hidâye, et-Telvîh*
- Sahn-ı Semân Medreseleri: *el-Hidâye, et-Telvîh*
- Altmışlı Medreseler: *el-Hidâye, Şerb-i Ferâiz, et-Telvîh*

(Yirmili, otuzlu, kırklı tabirleri ile bu medreselerde ders veren müderrislerin aldığı günlük akçe kastedilmektedir.<sup>88</sup>)

26 Şubat 1910 yılında yayınlanan “Medâris-i İlmiye Nizâmnâmesi”ne göre medreselerde okutulması kararlaştırılan fıkıh dersleri ve kitaplarının sınıflara dağılımı ise şöyledir:<sup>89</sup>

- 2. yıl: *Merâkı'l-Felâh*
- 3. yıl: *Mülteka'l-ebhur*
- 4. yıl: *Mülteka'l-ebhur*
- 5. yıl: *Fenârî, İlm-i Ferâiz*
- 7. yıl: *Usûl-i Fıkıh, Şerbu'l-Menâr, Şerbu'l-Vecîz*
- 8. yıl: *Şerbu'l-Menâr, Şerbu'l-Vecîz*
- 11-12. yıllar: *el-Hidâye*<sup>90</sup>

87 Bkz. Yekta Demiralp, *Erken Dönem Osmanlı Medreseleri*, (Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, 1997), 6.

88 Murat Akgündüz, *Osmanlı Medreseleri XIX. Asır* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2004), 72; Telkenaroğlu, “Osmanlı'dan Günümüze Anadolu Medreselerinde...”, 157. Medreselerde okunan ders ve kitaplarla ilgili sistematik tasniflerin yer aldığı eser ve otobiyografilerden bazılarının listesi için bkz. Cevat İzgi, *Osmanlı Medreselerinde İlim* (İstanbul: İz Yayıncılık, 1995).

89 Mustafa Ergün, “II. Meşrutiyet Döneminde Medreselerin Durumu ve Islah Çalışmaları”, *Dil ve Tarîh-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 30/1-2 (1982): 79-80.

90 Mustafa Şanal, “Osmanlı Devleti'nde Medreselere Ders Programları, Öğretim Metodu, Ölçme ve Değerlendirme, Öğretimde İhtisaslaşma Bakımından Genel Bir Bakış”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 14/1 (2003): 154-155.

(Bazı yıllarda fıkıh dersi bulunmamaktadır. 1 Ekim 1914 yılında medreselerin öğretim süresi, ders programı yeniden düzenlenmiştir. Bu programda doğrudan ders kitabı isimlerine yer verilmemiştir.<sup>91</sup>)

Bu bilgilere göre kütüphane kayıtları karşılaştırıldığında satın alma, bağış ve başka kütüphanelerden nakil suretiyle oluşturulmuş olan Ziya Bey Kütüphanesi'nde, fıkıh literatürü bağlamında, pek çoğu Osmanlı medreselerinde okutulan eserlerin mevcut olduğu görülmektedir.

Merak etmemize rağmen kütüphane kitapları ile şehir medreselerinde okutulan veya bu medreselerde ders veren müderrisler tarafından yazılan kitaplar arasında doğrudan bir alaka kurulamamıştır. Bu husus belki başlı başına bir çalışma konusudur.

Bu çalışma, Sivas'ta yazma eserlerin bir kısmının ilim âlemine tanıtılması gayesiyle hazırlanmıştır. Zira kütüphane henüz erişime açık değildir.

## Kaynakça

### Kaynak Eserler

- Âmidî, Seyfüddin Ali b. Muhammed b. Sâlim. *el-İbkâm fi usûli'l-ahkâm*. Beyrut, 1985.
- Celaleddin Mahallî. *Şerhu'l-Varakât*. Trc. Mithat Acat. Ankara: Seyda Kitapevi, 2011.
- Debûsî, Ubeydullah b. Ömer b. İsa. *Te'sîsü'n-nazar*. Thk. Halil Muhyiddin Hüseyin. Beyrut, 2001.
- Nedvî, Ali Ahmed. *el-Kavâid ve'd-davâbitü'l-müstablâsa mine't-Tabrîr*. Kahire, 1991.
- Nesefî, Ömer b. Muhammed b. Ahmed. *el-Manzûmetü'n-Nesefiyye*. Nazmü'l-hilâfiyyat tercümesi. Nşr. Azmi Bilgin. Ankara, 1996.
- Hassâf, Ahmed b. Ömer. *Şerhu Edebi'l-kâdî*. Nşr. Muhyi Hilal Serhan. Bağdat, 1977.
- İbn Hallikan. *Vefeyâtü'l-a'yân*. Kahire, 1948.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem. *Lisanü'l-Arab*. Bulak, 1882.
- Kâsım b. Kutluboğa. *Tâcü't-terâcim*. Thk. M. H. Ramazan Yusuf. Dımeşk, 1996.
- Kerhî, Ubeydullah b. el-Hüseyin b. Dellâl. *Usûl*. (*Te'sîsü'n-Nazar* içinde). Thk. M. Mustafa Kabbânî. Beyrut, ts.

91 “İslâh-ı Medâris Nizâmnamesi”, *Düstûr* 4 (1325-1330): 22; Ersoy Taşdemirci, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Medreselerin Bozulmaları, Medreseleri İslah Etme Teşebbüsleri ve Kapatılmaları”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4/8 (1990): 537-538; Şanal, “Osmanlı Devleti'nde Medreselere Ders Programları...”, 155.



- Kızıoğlu, Şemsuddin Yusuf. *İsârul-insâf fi âsâri'l-bilâf*. Thk. Nâsru'l-Ali el-Huleyfi. Kahire, 1987.
- Kureşi, Abdulkadir b. Muhammed. *el-Cevâbiri'l-mudiyye fi tabakâti'l-Hanefiyye*. Thk. Abdulfetah Muhammed el-Hulv. Riyad, 1993.
- Serûcî, Ahmet b. İbrahim b. Abdulganî. *Edebü'l-kâdî*. Nşr. Sıddîki b. Muhammed Yasin. Beyrut, 1977.
- Zebîdî, Muhammed b. Muhammed Murtaza. *Tâcü'l-'arûs*. Kuveyt, 1965.

### Araştırma Eserleri

- Akgündüz Ahmet. “Dürerü'l-hükkâm”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 10: 27-28. Ankara: TDV Yayınları, 1994.
- Akgündüz Ahmet. “İlâm”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 22: 72-73. Ankara: TDV Yayınları, 2000.
- Akgündüz, Ahmet. “Ma'rûzât”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 28: 72-73. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Alev, Sibel. “Tarihi Bir Kültür Değeri (Ziya Bey Kütüphanesi)”. *Revak Dergisi* 81 (Aralık 1999).
- Apaydın, Hacı Yunus. “el-Kerhî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 25: 285-287. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Apaydın, Hacı Yunus. *İslam Hukuk Usulü*. Kayseri, 2016.
- Arslantürk, Ayşe Humeyra. “Nesefî, Necmeddin”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 32: 571-573. Ankara: TDV Yayınları, 2006.
- Atar, Fahrettin. “Fetva”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 12: 486-487. Ankara: TDV Yayınları, 1995.
- Aydın, M. Akif. *Osmanlı Devleti Tarihi*. İstanbul: Feza Gazetecilik, 1999.
- Aynacı, Mediha. *Osmanlı Kuruluş Dönemi Türkçe İlmihal Kitapları Çerçevesinde İlmihallerin Fıkıhî Yönden Değerlendirilmesi*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2009.
- Baktır, Mustafa. “Anadolu'da Yazılan İlk Türkçe İlmihal Kitaplarından İznîki'nin Mukaddimesi”, *Uluslararası İznîki Sempozyumu*, 431-442, 2005.
- Baktır, Mustafa. “Kaide”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 22: 207. Ankara: TDV Yayınları, 2012.
- Baltacı, Cahid. *XV-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2005.
- Bardakoğlu, Ali. “Ferâiz”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 12: 362-363. Ankara: *Türkiye Diyanet Vakfı*, 1995.
- Bedir, Mürteza. *Fıkıh Mezhep ve Sünnet*, İstanbul, 2004.
- “Bir Kültür Işığı Ziya Bey İhtisas Kütüphanesi” -broşür- Sivas: Sivas Valiliği, 2006.
- Bozkurt, Ramazan. *Cumhuriyet Dönemi İlmihâl Çalışmaları ve Problemleri*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2006.
- Bulut, Mustafa. “Sivas'taki Geç Dönem Osmanlı Kamu Yapıları”. *Osmanlılar Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri*. 3: 21-92. Sivas: 1000 Temel Eser Yayınları, 2007.

- Cici, Recep. "Osmanlı Hukuk Düşüncesini Etkileyen Başlıca Kaynaklar". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8/8 (1999): 216-238.
- Cici, Recep. "Osmanlı Klasik Dönemi Fıkıh Kitapları". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*. 3/5 (2005):216-240.
- Çetinkaya, Bayram Ali. "Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi İdeal Aydın ve Bürokrati Yusuf Ziya (Başara) Bey ve Ziya Bey". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/1 (2008): 63-90.
- Demir, Halis. "Hanefi Mezhebinde Hilaf Lüteratürü". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/2 (2015): 111-146.
- Demir, Halis. "Birgivi'nin 'Risale-i Birgivi' Adlı Eseri Üzerine İncelemeler". *Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3/2 (2017): 197-259.
- Demiralp, Yekta. *Erken Dönem Osmanlı Medreseleri*. Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, 1997.
- Denizli, Hikmet. *Sivas Tarihi ve Anıtları*. Sivas: Özbelsan Anonim Şirketi, 1998.
- Dib, Abdülazîm. "Cüveynî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 8: 141-144. Ankara: TDV Yayınları, 1993.
- Düzenli, Pehlül. "Şeyhülislam Ebussuûd Efendi: Bibliyografik Bir Değerlendirme". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 3/5 (2005): 441-475.
- Eliaçık, Muhittin. "Osmanlı'da Manzum Fetvâ Geleneği". *Türkiyat Mecmuası* 21/107 (2011): 105-145.
- Ergin, Hayri. *18. yy. Fetvâlarına Göre Osmanlı'da Günlük Hayat (Bebcetül'fetâvâ Örneği)*, Gazi Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2006.
- Ergün, Mustafa. "II. Meşrutiyet Döneminde Medreselerin Durumu ve İslah Çalışmaları". *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 30/1-2 (1982): 59-89.
- Ersoy Taşdemirci. "Osmanlı İmparatorluğu'nda Medreselerin Bozulmaları, Medreseleri İslah Etme Teşebbüsleri ve Kapatılmaları". *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 4/8 (1990): 537-538.
- Günay, Hacı Mehmet. "Vakıf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 42: 475-479. Ankara: TDV Yayınları, 2012.
- Günaydın, A. Necip. *Erzurum Kongresine Katılan Sivas Vilayeti Delegeleleri*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, 2002.
- Has, Şükrü Selim. "Mülteka'l-ebhur". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 31: 549-550. Ankara: TDV Yayınları, 2006.
- Hızlı, Mefail. "Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/1 (2008): 25-46.
- "İslâh-ı Medâris Nizâm-nâmesi", *Düstûr* 4 (1325-1330).
- İzgi, Cevat. *Osmanlı Medreselerinde İlim*. İstanbul: İz Yayıncılık, 1995.
- Kallek, Cengiz. "el-Hidâye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 17: 471-472. Ankara, TDV Yayınları, 1998.
- Kallek, Cengiz. "Sak", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 35: 584-586. Ankara: TDV Yayınları, 2008.

- Kaya, Eyyüp Said. “Şerh”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 48: 560-563. Ankara: TDV Yayınları, 2010.
- Kaya, Süleyman. “Sak (Osmanlılar'da)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 35: 586-587. Ankara: TDV Yayınları, 2008.
- Koca, Ferhat. “el-Ferâizu's-Sirâciyye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 12: 367. Ankara: TDV Yayınları, 1995.
- Koca, Ferhat. “Mir'âtu'l-usûl”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 30: 148. Ankara: TDV Yayınları, 2005.
- Koca, Ferhat. “el-Manzûmetü'n-Nesefiyye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 27: 34-35. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Koca, Ferhat. “Menâru'l-envâr”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 39: 118. Ankara: TDV Yayınları, 2012.
- Komisyon. *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011.
- Konevî, Mahmûd b. Ahmed b. Mes'ûd. *Müntehab mine'l-fetâvâ'l-kübra*, Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, nr. 551.
- Köksal, A. Cüneyd - İbrahim Kâfi Dönmez. “Usûl-i Fıkıh”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 42: 202. Ankara: TDV Yayınları, 2012.
- Kucur, S. Sadi. “Rahatoğulları”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 34: 411. Ankara: TDV Yayınları, 2007.
- Memduhoğlu, Adnan. “İlmihâl Edebiyatının Tarihi Serencâmı”, *Ekev Akademi Dergisi* 20/66 (Bahar 2016): 21-49.
- Muhammed er-Rukî. *Kavâidü'l-fıkbi'l-İslâmî min hilâli Kitâbi'l-İşrâf alâ mesâili'l-bilâf*. Dımaşk, 1997.
- Murat Akgündüz. *Osmanlı Medreseleri XIX. Asır*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2004.
- Mutlu, N. Yücel. *Dâru'r-Râba'dan Abdîağa Konağı'na (Râbatoğulları/Mütevellizâdeler 1321-2001)*. Sivas: Özbelsan Anonim Şirketi, 2003.
- Nedvî, Ali Ahmed. *el-Kavâid ve'd-davâbitü'l-müstablâsa mine't-Tabrîr*. Kahire, 1991.
- Norman Calder. “İbn Abidin'in “Ukûdü Resmî'l-Müftî” adlı Risalesi”. Trc. Şenol Saylan. *Usûl İslam Araştırmaları* 2/2 (Temmuz-Aralık 2004): 190-208.
- Öğüt, Salim. “Edebü'l-kâdi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 10: 408. Ankara: TDV Yayınları, 1994.
- Öngören, Reşat. “Kutbüddinzâde İzniki”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 26: 489-490. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Özel, Ahmet. “Secâvendî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 36: 266-268. Ankara: TDV Yayınları, 2009.
- Özel, Ahmet. *Hanevî Fıkıh Alimleri*. Ankara: TDV Yayınları, 2014.
- Özen Şükrü. “İbn Şihne”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 21: 224-225. Ankara: TDV Yayınları, 2000.
- Özen, Şükrü. “Osmanlı Dönemi Fetva Literatürü”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 3/5 (2005): 249-378.

- Özen, Şükrü. "Tenkîhu'l-usûl". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 40: 455-456. Ankara: TDV Yayınları, 2011.
- Özkan, Mehmet. "Osmanlı'da İlmihal Geleneği: Kadızâde Mehmed Efendi (1045/1635) Ve 'Risâle-i Kadızâde' Adlı Çalışması". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 27 (2016): 553-574.
- Rukancı, Fatih. "Sivas Ziya Bey Yazma Eserler Kütüphanesi". *Türk Kütüphaneciliği* 19/2 (2005): 278-281.
- Saklan, Bilal. "Kelâbâzi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 25: 191-192. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Sarıkaya, Yaşar. "Osmanlı Medreselerinin Gerileme Meselesi: Eleştirel Bir Değerlendirme Denemesi". *İslam Araştırmaları Dergisi* 3 (1999): 23-40.
- Sevim, Ali, "Sıbt İbnü'l-Cevzi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 37: 87-88. Ankara: TDV Yayınları, 2009.
- Şanal, Mustafa. "Osmanlı Devleti'nde Medreselere Ders Programları, Öğretim Metodu, Ölçme Ve Değerlendirme, Öğretimde İhtisaslaşma Bakımından Genel Bir Bakış". *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 14/1 (2003): 149-168.
- Şimşek, Zeynep. *Ziya Bey Yazma Eser Kütüphanesinde Bulunan Arap Dili ve Edebiyatı Alanındaki Yazma Eserlerin Tespiti ve Tavsifi*. Yüksek Lisans Tezi, Gümüşhane 2015.
- Telkenaroğlu, M. Rahmi. "Osmanlı'dan Günümüze Anadolu Medreselerinde Fıkıh Tedrisatı Ve Sorunları". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 20 (2012): 151-177.
- Topuzoğlu, Tefrik Rüşü. "Haşiye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 16: 419-422. Ankara: TDV Yayınları, 1997.
- Total, Ferdinand. *Müncid*, Beyrut, 1986.
- Unan, Fahri. "Klasik Donem Osmanlı Medreselerinde Eğitim Üzerine Yapılmış Çalışmalara Dair Bir Bibliyografya Denemesi". *Divân İlmî Araştırmalar* 18/1 (2005): 100-101.
- Yaylalı, Davut. "Mevsili". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 39: 487. İstanbul, TDV Yayınları, 2004.
- Yüksel, Emrullah. "Âmidî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 3: 57-58. Ankara: TDV Yayınları, 1991.
- Zekiyüddin Şa'ban. *İslam Hukuk İlminin Esasları*. Trc. İbrahim Kâfi Dönmez. Ankara: 1990.
- Zeydân, Abdülkerim. *Fıkıh Usûlü*. Trc. Ruhi Özcan. İstanbul, 1993.
- Zirikli, Hayreddin. *el-İlâm kâmus-ı terâcim*. Beyrut, 2002.

## Dijital Kaynaklar

[http://www.riyadhalelm.com/book/33/6\\_lsan\\_alhkam.pdf](http://www.riyadhalelm.com/book/33/6_lsan_alhkam.pdf). Erişim tarihi: 3.06.2017, 20:10

<http://www.tdk.gov.tr/Hasiye.md>. Erişim tarihi: 3.06.2017, 20:04

<http://www.ziyabey.yek.gov.tr/>. Erişim tarihi: 10.09.2014

## The Works on Fiqh in Ziya Bey Manuscript Library

by Assoc. Prof. Halis DEMİR

The Ziya Bey Manuscript Library is located in Sivas. Ziya Bey, the founder of the library, was born in 1284/1869 in Sivas. Ziya Bey served as a civil servant during the Ottoman period. He was a lieutenant district governor, a teacher and principal at an industrial school, a director of provincial subsistence, a civil servant in Koyulhisar and Divriği, and a reporter in the Sivas provincial newspaper.

Ziya Bey was elected as a deputy on the 23<sup>rd</sup> of April, 1920. He participated in the Erzurum Congress as a delegate of the Sivas central sanjack (district) through the personal request of Atatürk. He served in the Turkish Grand National Assembly for seven terms. He took the last name 'Başara' in the 1934 Surname Act. He passed away in 1943.

Yusuf Ziya Bey built the Ziya Bey Manuscript Library in 1908. The library housed approximately 3,000 books during the time of Ziya Bey. There are now a total of 1,040 manuscripts and 8,088 printed works. There are 721 manuscripts in Arabic, 52 in Persian, and 267 in Turkish, whose topics include the fundamentals of the Islamic sciences, the Arabic language, tafsir, hadith, kalam, and books on the humanities such as history, geography, physics, chemistry, and medicine. There are also some periodicals including those that are up-to-date. There are more than 10,000 books in the new books section. There are also books in German, English, and French.

The library was nationalized in 1980 and brought into service on the 16<sup>th</sup> of April, 1985. The building was a venue for the members of the Committee of Union and Progress (*İttihat ve Terakki Cemiyeti*) of the Sivas branch. An excerpt from the foundation's certificate-charter (*vakıfname*) reads as follows: The repairmen, heating, lighting, cleaning, state tax, employees of the library, and binding expenditures of the library will be paid with rental income. The sixth article of the testament reads, "The sentimental value of the library will be increased by purchasing old and newly printed books with the remaining funds." This statement

indicates his percipience with respect to the need for new books for the further development of Turkey, particularly against the backdrop of the alphabet reform and the new scientific developments that were taking place throughout the world. The foundation's certificate-charter was prepared on the 18<sup>th</sup> of August, 1948. The Ziya Bey Manuscript Library is situated in the district of Sarıseyh, Nalbantlarbaşı. The library which was endowed as a public library has six chambers, two big halls, and three rooms. According to the foundation's certificate-charter: The oldest son of Ziya Bey and his grandson will be responsible for the management of the foundation. The six shops that belong to the library on the first floor is to be rented out, one fiftieth of the rent income will be given to the chairman of the board of trustees, and one fourth of the rest will be used for expenses. The works on Islamic jurisprudence (*fiqh*) in the Ziya Bey Manuscript Library which were used in this study were all systematically classified. Works in manuscript form were compiled into a list. The works on Islamic jurisprudence were classified based on the fiqh literature. Some works, however, did not correspond to any particular classification. Tables were prepared with headings that include the author, the date of copy, and the subject matter. We also could not provide any information about the writer and content of some works due to the paucity of information. It is, however, to be noted that this is a preliminary study. It has also come to our attention that there are a number of rare works on Islamic jurisprudence according to the library's archival record. The manuscript copies in the library on this subject as well as those on Islamic jurisprudence which were taught in the Ottoman madrasahs are the following: *Sharḥ Farāid* (Feraiz); *Tanqību'l-Usūl* ve *et-Tavdīh fī balli ghavāmizī't-Tanqīh*; *el-Hidāyah* ve *el-Talvīh fī kaşf haqāiqi't-Tanqīh*.

According to the madrasah's charter (*nizamname*) which was published on the 26<sup>th</sup> of February, 1910, the lessons and books that were taught were as follows: second-year fiqh, *Marāqi'l-Falāh*; third-year fiqh, *Mūltaqa'l-abḥur*; fourth-year fiqh, *Mūltaqa'l-abḥur*; fifth-year fiqh, *İlm-i Ferāid*; seventh-year fiqh, *Sharḥ al-Manār*; eighth-year fiqh, *Sharḥ al-Manār*; and ninth and tenth-year fiqh, *Hidāyah*. The madrasah's curriculum and its educational semester were arranged on the 1<sup>st</sup> of October, 1914. In this program, however, the names of the subjects were not explicitly given. In light of all this, it seems that the books in the Ziya Bey Manuscript Library, which were mostly written on Islamic jurisprudence, had been collected by using donation money, and these books were by and large used in the Ottoman madrasahs.

**Keywords:** Ziyabey Library, manuscript, catalog, fiqh.